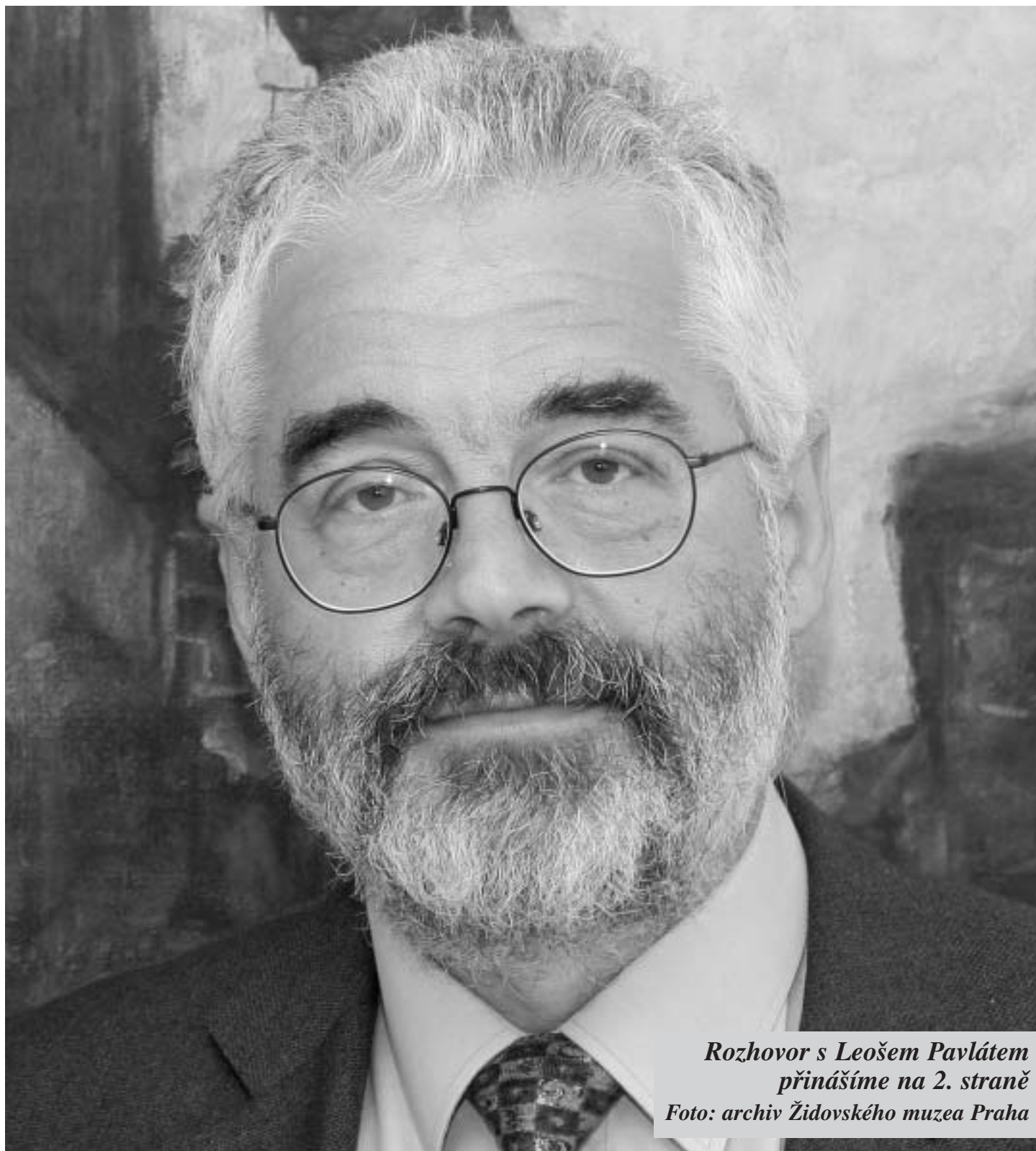

Tereziánská iniciativa

40

ČASOPIS MEZINÁRODNÍHO SDRUŽENÍ

říjen 2007

*Rozhovor s Leošem Pavlátem
přinášíme na 2. straně
Foto: archiv Židovského muzea Praha*

S LEOŠEM PAVLÁTEM HOVOŘILA ANNA LORENCOVÁ

Pana doktora Leo Pavláta známe nejen jako ředitele Židovského muzea, ale i jako jednoho z mála, který na židovské téma přednáší, lektoruje, a publikuje ve sdělovacích prostředcích. Kontinuálně sleduje téměř veškeré vyslovené i psané projevy, jež přímo nebo skrytě vyjadřují protivenství vůči Židům, a okamžitě na ně reaguje.

V rozhovoru, který nám poskytl, se seznámíme jak s jeho bohatou a různorodou činností, tak i s jeho niternějšími pocity a úvahami, a důvěrněji si přiblížíme jeho výraznou a charismatickou osobnost.

Začněte, prosím, někde od začátku, ať se o vás něco dozvíme.

Narodil jsem se po válce, v říjnu 1950, a co si pamatuji, vyrůstal jsem jenom s maminkou, protože rodiče se velice záhy rozvedli. Naši rodinu jsem zásadně chápal jako dvoučlennou, protože maminka jako jediná ze svého příbuzenstva přežila koncentráky. Přišla o rodiče, bratry, bratrance, sestřenicu – prostě o všechny. Jako dítěti mi bylo samozřejmě divné, že naše rodina je taková malá, protože všichni moji kamarádi měli spoustu příbuzných. Maminka se už nevdala, a protože jsem neměl sourozence, hodně se mi věnovala. S židovstvím mě ovšem nijak neseznamovala. Já prožil kus dětství s tušením, že se cosi strašného a temného stalo, ale nevěděl jsem pořádně co. Ve vzduchu bylo tajemství a jeho šifrou číslo vytetované na mamčině ruce. Nikdy ho nezapomenu – to A 4623. Ale nakonec tak kolem mého osmého roku jsem už věděl, že Židé byli za války persekvoováni a že celá mamčinina rodina zahynula.

Maminka o tom později mluvila?

Sama ne, jen když jsem hodně naléhal, a to pak vždycky okamžitě převedla na dvě témata – na svou původní rodinu a jak krásně se žilo před válkou. Maminka se narodila v roce 1922. Byla nejmladší ze tří dětí, měla o dost starší bratry, lékaře, a jako jediná holčička v rodině byla asi trochu hýčkaná. Žila na vesnici, u domu měli velkou zahradu, na to mnohokrát vzpomínala. Často také mluvila o tom, jak Spojenci bombardovali Hamburk, kam ji Němci po Terezínu a Osvětimi odveleli na nucené práce. Pokaždé znovu s velkým uspokojením popisovala, jak letadla pokryla celou oblohu, jak z toho byli Němci vynervovaní. Že se vracela právě k tomuhle zážitku, bylo docela paradoxní, protože to bombardování málem nepřežila. Byla zasypaná a nadosmrti jí zůstala pochroumaná ruka. O židovství jako takovém se mnou maminka nemluvila. Pocházela z naprosto asimilované rodiny z Jaroměřic u Jevíčka, kam sice chodila k panu rabínovi na náboženství, ale znala spíše židovská jídla od babičky. Modlení u nich doma skončilo s dědečkem. Ale máma byla velice sečtělá, znala jazyky, začala studovat novinářskou fakultu, odkud ji v padesátých letech vyhodili, a dostudovala až v rámci rehabilitací v roce 1969. Život byl pro maminku hodně krušný – z té válečné rány se nikdy nevzpamatovala, a navíc neměla dobré manželství. Možná by stálo za to zpracovat osud dívek nebo mladých žen, které jako jediné z rodiny přežily válku a ve své samotě strašně toužily po tom, aby si co nejrychleji vytvořily novou. Často pak překotně uzavíraly sňatky, které nebyly úspěšné. Myslím, že by se to dalo i statisticky doložit. V každém případě jsem díky mamince získal silnou vazbu k židovství. V té době jsem je vnímal jako svědectví o velké křivdě, která se nesmí opakovat, a současně jako bych měl mamince cosi vynahradit. To jsou známé věci z psychologie, které se týkají druhé generace.

Leoš Pavlát na našem letošním sněmu – Foto Michal Stránský

Tohle mé židovství bylo emotivně velmi silné, ale fakticky jsem o židovských tradicích, zvycích, kultuře a dějinách nevěděl skoro nic. Navíc máma se po zkušenostech z padesátých let, kdy ještě jako studentka chodila na obec, Maiselovy ulice velice bála, a když jsem se pak v polovině sedmdesátých let začal k židovské obci přibližovat, upřímně ji to zděsilo. Ne že by se svého židovství zříkala, i když i to se Židům po válce zhusta stávalo. Já sám znám lidi s židovskými kořeny, kteří za války něco prožili, a od té doby je pro ně vše židovské tabu. Tenhle případ maminka nebyla, ale bála se. Mě hodně zajímala literatura, pořád jsem četl, a jakési podvědomé hledání mrtvých příbuzných mě vedlo ke čtení o válce. Nevynechal jsem snad nic, co na tohle téma vyšlo. V druhé polovině padesátých let a v šedesátých letech se také objevila řada knížek s židovskou tematikou a tu jsem prostě hltal.

Jak byste popsal váš postupný příklon k judaismu?

Pro mě byla zásadní Šestidenní válka v roce 1967. Bylo mi necelých sedmnáct, četl jsem i Rudé právo, a tam vycházely o Izraeli strašné články. To se mě dotklo a tehdy došlo ke zlomu. Dosud jsem si žil své osobní, doma schované židovství, a teď jsem měl najednou pocit, že hrozba se týká velkého množství lidí, k nimž patřím, že na Blízkém východě se připravuje něco takového, co chtěl udělat Hitler. Pak nastal srpen osmašedesátého roku a já si jasně uvědomil, že přichází režim lži, násilí a podvodu, a já věděl, že s tímhle nechci mít nic společného. To určitě přispělo k tomu, že jsem se víc obracel do sebe. Jsem přesvědčen, že víra, metafyzické směřování, je vlastní každému člověku, pokud je v sobě neudusí. A já byl

doslova vyhladovělý po duchovním naplnění – jenom jsem s tím byl jaksi sám. Ve škole jsem neměl problémy, byl jsem docela dobrý sportovec, hrál jsem ve fotbale první dorostenec-kou ligu za Duklu Praha a sport jsem miloval. Ale uvnitř jsem pořád cítil prázdno. V osmašedesátém vyšla knížka Karola Sidona Sen o mém otci, jeho prvotina. Strašně jsem toužil se s ním seznámit, protože jsem v té knížce našel něco z mého vlastního židovského příběhu. Karola jsem pak poznal někdy v polovině sedmdesátých let. Byl o osm let starší, skvělý spisovatel, a já ho považoval za jakéhosi svého mentora. Dával jsem mu číst, co jsem psal, a hlavně konečně s někým sdílel své židovství. Pak jsem se díky němu přiblížil ke Staronové synagoze, začali jsme se spolu v jazykové škole učit hebrejsky. A to, co do té doby byla jen zvědavost a hledání, aniž bych přesněji věděl, kam ta cesta vede, se pomalu proměnilo. Zpočátku mi bylo vlastně divné, že chodím do synagogy. Textům jsem nerozuměl, modlení jsem spíš sledoval a více jsem vstřebával atmosféru, vnímal všechny ty neuvěřitelné osobní příběhy mužů z minjenu narozené většinou na Podkarpatské Rusi. Jenže i když jsem nebyl vychovaný ve víře, jak jsem více rozuměl jazyku a pravidelně chodil do synagogy, zničehonic se mi otevřel doslova nový svět. Najednou jsem všude viděl odvěky řád, vnímal jsem – jakkoli to teď možná bude znít pateticky – celé to nádherné Boží dílo a já byl jeho součástí. Judaismus mě naplňoval duchovně, intelektuálně, citově, byl mi inspirací. A tehdy jsem také pocítil, že chci dodržovat židovské náboženské zásady, že je to pro mě dobrý směr. Tak jsem se stal praktikujícím židem. Jenže, jak se to často stává, když je člověk mladý, najde si něco sám a není v tom zcela veden, nemá daleko k přepjatosti. Ani já nebyl výjimkou. V roce 1981 jsem se oženil. Brali jsme se s dcerou „zakázaného“ spisovatele Ivana Klímy a byla to po hodně dlouhé době první židovská svatba na obci. Prostřednictvím širší manželčiny rodiny jsem pak poznal židovství ještě jinak: jako společné oslavy svátků, domácí zpívání u kantora Mikiho Rotha, z čehož pod vedením jeho ženy Hany Rothové vznikla skupina Mišpacha, ale i jako diskuse o všech možných aspektech židovského osudu. A manželka, protože své židovské dědictví prožívala zase svým způsobem, k tomu mému také něco podstatného přidala. Tím, že Karol Sidon byl chartista a manželka byla dcera Ivana Klímy a další chartistky, psycholožky Heleny Klímové, se však do našeho života docela intenzivně zapletla komunistická policie. K pozornosti měla určitě ještě další důvod, protože kolem Karola se v osmdesátých letech utvořila skupina mladších lidí – Jirka Daníček, Tom Tomášek a ještě pár dalších. Scházeli jsme se po bytech k učení hebrejštiny, ke čtení, chodili jsme pravidelně na bohoslužby a StB to hodně dráždilo.

Co jste vlastně vystudoval?

Ke zděšení mámy jsem studoval fakultu žurnalistiky. Rozhodl jsem se pod vlivem osmašedesátého roku. Najednou noviny psaly svobodně, nebo jsem alespoň měl takový pocit, a já si říkal, že u toho nesmím chybět. Do té doby jsem chtěl studovat medicínu, a nebyť osmašedesátého roku, zcela jistě bych na ni šel. V roce 1970 jsem už věděl, že jsem se rozhodl špatně. Dostudovat školu nebyl problém, ale naprosto jsem netušil, co budu dělat po vojně. Noviny nepřipadaly v úvahu, a když jsem se stal redaktorem v nakladatelství Albatros, byl to pro mě takový malý zázrak. Tím, že v něm vycházely knížky pro děti, se hodně politických ostnů ulomilo, a navíc v Albatrosu byli moc slušní lidé. Tam jsem nikdy neslyšel slovo soudruh. I dopisy se psaly vážený pane, vážená paní. A knížky, které jsem redigoval, nebyly žádné úlitby režimu.

Jak pokračovala vaše činnost v oblasti přibližování se k židovské obci?

Když jsem se stal členem obce se vším všudy, říkal jsem si, že pro ni něco musím dělat, a začal jsem překládat pro Věstník z francouzštiny: na pokračování knížku ABC judaismu a úvahy lubovičského chasidského rabína Schneersona, jak to tehdy odpovídalo mému zaměření. Přeložil jsem také knihu významného francouzského rabína Elieho Munka Svět modlitby a snad se jednou dočká i vydání. Byla to doba intenzivních přátelství, očekávání, kdy padne komunistický režim. Tlak policie na tu naši neformální skupinu sílil. V březnu 1981 jsme na purimovou oslavu nastudovali Sidonovu hru Ester, hrát jsme měli v sobotu večer. V pátek odpoledne vzali Karola do vazby, ale my přesto ještě před šabatem stihli na obci generálku, jen pro děti chartistů. To bylo naprosto neuvěřitelné, protože do jídelny přišlo s dětmi asi čtyřicet signatářů Charty. A v sobotu jsme – s velkým ohlasem publika – zato bez autora a režiséra v jedné osobě, měli najednou premiéru i derniéru. Tohle divadlo odskákal hlavně tehdejší předseda FŽO doktor Galský, který to celé kryl, a byl nám vůbec vždycky ve všem velice nápomocný. A Karola StB svými ohavnými způsoby přinutila k odchodu do Německa.

Mluvil jste o studiu hebrejštiny, to bylo společné?

V jazykové škole nás nejdříve učila doktorka Šedinová, později doktor Nosek. Ale v roce 1982, po válce v Libanonu, výuku hebrejštiny zrušili. Pak jsme se učili sami, což bylo legrační, protože jsme vlastně byli sami žáci bez učitele. Od zahraničních návštěvníků Staronové synagogy jsme měli různé učebnice, později mi někdo dal celý výukový set s kazetami a sešity. To mi strašně pomohlo. Při učení hebrejštiny jsem učinil i zajímavou zkušenost. Do jazykové školy s námi chodil evangelický farář, básník a malíř v jedné osobě Pavel Rejchrt. Když výuku zrušili, poslal s podpisem hodně rozhořčený dopis na ministerstvo kultury. On se za hebrejštinu bral, zatímco v aparátu naší obce bylo dost lidí, kteří by nám – soudě podle jejich chování k nám – nejradyji zakroutili krkem. Někdy v osmdesátém osmém roce jsem si řekl, že si svou hebrejštinu musím nějak uspořádat, a velice intenzivně jsem se do ní sám pustil. A přišel listopad osmdesát devět, zavolal mi pan doktor Pojar, že bude velvyslancem v Izraeli, a jestli bych s tou svou hebrejštinou a novinařinou nechtěl být českým diplomatem v Izraeli. Tak jsem tam v červnu 1990 odjel jako druhý tajemník, odpovědný hlavně za tiskovou agendu a kulturní styky.

Jak jste se dostal k doktoru Pojarovi, který byl zaměstnancem ministerstva zahraničí?

Znal jsem se s ním především díky tchánovi Ivanu Klímovi. U něho doma se scházela řada zajímavých a úctyhodných lidí a já jsem tam rád chodil, protože bylo poučné je poslouchat. Většinou patřili k disentu, ale přicházeli i zahraniční spisovatelé, třeba z Ameriky John Updike či William Styron. Já sám jsem se snažil pomoci, kde to šlo. Například, když se zpracovával dokument Charty 77 o situaci Židů u nás, napsal jsem do něj některé pasáže.

Jak to bylo s vydáváním židovské samizdatové literatury v edici Alef? Kdo se na tom podílel, jak jste to organizovali?

To dělal především Jirka Daníček. On připravoval ediční plán, zajišťoval překlady, prepisování rukopisů i jejich vazbu. Ostatní se zapojovali podle potřeby. Karol Sidon vydával navíc sám svůj Kalendář, do něhož jsme všichni přispívali. Mně v Alefu vyšla knížka židovských pohádek a legend Osm světél, kterou sice nakladatelství Artia vydalo pro cizinu v několika ►

jazycích, ale českou verzi zavrhl. Knížky z Alefu byly hodně důležité i pro naše studium judaismu – třeba překlad Rašihovo komentářů k Tóře. Ale vyšla tam i židovská kuchařka, knížka pro děti od Bashevis Singera, několik desítek titulů. Tahle činnost by si určitě zasloužila studii. Židovský samizdat byl s výjimkou SSSR jenom u nás.

Přiblížili jsme se k osmdesátému devátému roku. Co se změnilo na židovské obci, jak se to změnilo, jak jste se na tom podílel?

K tomu musím ještě něco říct. Já jsem se k obci dlouho nechtěl přiblížit – od sedmašedesátého roku jsem už nebyl jen osamělý Žid, věděl jsem, že je zde židovská obec, ale cítil jsem k ní ostych. Říkal jsem si, že tam jsou lidé, kteří chodí do synagogy, já nábožný nejsem, hebrejsky neumím, nikoho tam neznám, prostě jsem se neodvážil. A tak jsem se na obec dostal až s Karolem Sidonem. V únoru 1989 jsem napsal protestní dopis předsedovi Federace židovských obcí Hellerovi, který podepsalo dalších 24 převážně mladších členů obce a dostalo se mu publicity i na Západě. Bylo to vyvrcholení střetů té naší malé skupiny s vedením. Z hlediska úředníků dosazených státem jsme dělali potíže. Estébáci a církevní tajemníci určitě doufali, že pražská židovská obec se už nikdy nepostaví na nohy, židovské vedení to mělo zajistit. A my jsme naopak chtěli, aby židovská obec nejen přeživala, ale měla i svou budoucnost. Ne že by si to na obci nepřáli i mnozí jiní – opravdu jich nebylo málo a za všechny zmíním alespoň kantora Staronové synagogy Viktora Feuerlichta. Ale funkcionářům jsme vadili. Když se dnes s odstupem na protestní dopis podívám, dívám se, jak je vlastně krotký. Jen pár vět bylo ostřejších, a jinak žádost o překládání knih, otevření Židovského muzea ke studiu, přednášky, možnost scházet se neformálně na obci. Ten dopis naznačoval, že do správy obce by se dalo případně i mluvit. A když nastal osmdesátý devátý rok, vedení okamžitě rezignovalo. Bylo štěstí, že tady byl pan doktor Galský a ještě jiní schopní lidé, kteří převzali správu obce. Mnozí z té naší skupiny byli zvoleni do jejích orgánů a obec nastoupila úplně novou cestu.

Vy jste ovšem velmi záhy nastoupil do diplomatických služeb.

V létě 1990 už jsem byl v Izraeli a dění na obci jsem nikterak neovlivňoval. Zpětně musím konstatovat, že to, co se zde v první polovině devadesátých let podařilo, si zaslouží obdiv. Restituce židovského majetku, bez níž by obec nemohla rozvíjet žádné z dnešních aktivit a sociálních programů, nebyla nic samozřejmého, zvláště když neprošel příslušný restituční zákon. S politiky bylo třeba jednat o každém objektu, přesvědčovat je, připravovat složité smlouvy. Že nakonec restituce dopadla poměrně dobře, že se i z Německa podařilo zajistit alespoň určité platby pro přeživší, to byla na naší straně především zásluha Jirky Daníčka, Zeno Dostála, Tomáše Krause, Jana Munka a několika představitelů bývalých vězňů. Velice prospěla i spolupráce s advokátem Tomášem Holasem. V nakladatelství Sefer začaly vycházet krásné židovské knížky, někdejší židovský Věstník získal novou podobu, vznikla Matana spravující navrácený majetek. Myslím si, že emancipace židovské obce byla velice výrazná i v očích veřejnosti a to hlavně proto, že pražské židovské společenství reprezentovali noví lidé, kteří byli na změnu připraveni a ochotni i schopni pro obec ihned pracovat. Bohužel, jejich podíl na vybudování ekonomicky soběstačné, dynamické, o přeživší pečující komunity, není v nejmenším doceněn.

A jak to bylo s Židovským muzeem?

Když jsem se v létě 1994 vrátil z Izraele, jednalo se už o jeho osamostatnění a všech zásadních jednání jsem se účastnil. Převedení této instituce do židovské správy bylo obzvláště důležité. I když se to moc neví, po listopadu 1989 byl vyvinut poměrně velký tlak, aby co největší část sbírek přešla do Izraele, aby muzeum bylo řízeno z USA. Nedůvěra, že čeští Židé budou schopni se o muzeum postarat, byla zřejmá, a to i mezi některými českými politiky. Židovské muzeum je přitom kvůli své historii a jedinečným sbírkám symbolem i klenotem zároveň – a současně je to ekonomicky nesmírně významná instituce pro celé židovské společenství. To se záhy ukázalo ve způsobu, jakým muzeum dokázalo z vlastních příjmů opravit a rekonstruovat všechny historické synagogy, které mu Židovská obec v Praze pronajala, jak se muzeum o budovy a sbírky stará. Muzeum navíc od svého odstátnění podstatně finančně přispívá pražské obci a již dva roky i FŽO. Z poslední doby stojí za zvláštní zmínku jednorázový příspěvek na stavbu Hagiboru skoro 38 milionů korun. Za to, že muzeum přešlo do péče židovské komunity, cítím neskonalou vděčnost Pavlu Tigridovi. Troufám si říct, že kdyby on nebyl ve funkci ministra kultury, Židovské muzeum by dodnes zůstalo státní institucí. Jenže Pavel Tigríd se rozhodl muzeum Židům vrátit a své rozhodnutí nekompromisně prosadil. A i díky tomu jsem se dostal do Židovského muzea.

Vraťte se ještě k Izraeli. Co to pro vás znamenalo?

Do Izraele jsme přijeli se ženou a osmiletou dcerou Annou, po dvou letech se nám tam narodila druhá dcera Michaela. Pro mě bylo nesmírně důležité, že jsem mohl poznat skutečný život v Izraeli. Židovství jsem dlouho chápal jen jako osud a čisté ideály. Když si čtete rabínskou literaturu, je to etika sama. Přijel jsem se svým způsobem dodržování náboženských předpisů, ale brzy se něco změnilo. Židovství v Izraeli a mimo něj není stejné – tam je přirozenější, bez křeče. Chodil jsem do synagogy, kde byl rabínem Šlomo Goren, slavný izraelský vojenský rabín ze Šestidenní války, byl jsem „Izraelec“ a své židovství začal nahlížet z trochu jiné perspektivy. Politikaření a některé činy izraelského náboženského establishmentu mě pobuřovaly, už mi taky bylo čtyřicet a dost jasně jsem viděl, jak náboženské úkony leckdy zastírají duchovnost a mravnost. V tom se ovšem judaismus neliší od jiných náboženství, ale já jsem se v Izraeli určitému typu judaismu vzdálil. A jinak? Snad své pocity nejlépe vyjádřím přiznáním, že se mi od návratu do Prahy těžko do Izraele jezdí. Není pro mě lehké být tam jen turistou, návštěvníkem. Život v Izraeli byl krásný. Hebrejščina mi byla skvělým průvodcem, s rodinou jsme mohli navázat spoustu kontaktů, našli přátele, z manželčiny strany máme v Izraeli příbuzné. Když jsme tam navíc v letech 1990–1994 byli, zdálo se všechno nesmírně nadějeplné. Jednalo se o míru, zdálo se, že je vskutku možný. Byl jsem blažený, že mě pád komunistického režimu zastihl ještě v relativně mladém věku, intenzivně jsem studoval a těšil se, co všechno bude možné udělat.

Když jste byl v Izraeli, už jste tušil nebo věděl, že se stanete ředitelem Židovského muzea?

Když jsem se vracel do Prahy, už jsem věděl, že pokud bude muzeum svěřeno Federaci židovských obcí a Židovské obci v Praze, počítá se se mnou do jeho vedení. Na tu možnost něco podstatného v muzeu vytvořit jsem se nesmírně těšil. Já přeci nechtěl být diplomatem. Po pádu komunismu jsem toužil být v Izraeli a potom pracovat pro naše židovské společenství. Ale věřím, že jsem Českou republiku v Izraeli dobře zastupoval.

Takže z Izraele rovnou do muzea?

Rovnou. Hned zkraje jsem si uvědomil, jaké zásadní ekonomické, organizační a provozní změny muzeum čekají, protože bylo v mnoha ohledech v opravdu žalostném stavu. Ale věděl jsem, co chci, našel jsem si dobré spolupracovníky v muzeu i mimo ně, měl jsem podporu správní rady a společně jsme začali muzeum zásadně přetvářet. Je to instituce nesmírně silného osudu, vnímám ji skoro jako bytost. Vždyť desetitisíce zavražděných, jejichž předměty muzeum schraňuje, jsou v něm stále přítomny. Měl jsem ambici, aby se muzeum dostalo na úroveň srovnatelných světových institucí, aby dobře reprezentovalo české Židy, aby vystupovalo na obranu hodnot demokracie a občanské společnosti. Myslím, že se to v zásadě podařilo: Muzeum bylo opraveno a rekonstruováno, sbírkové předměty a archiválie jsou spolehlivě zabezpečeny, vznikly nové stálé expozice, máme výstavní síň. Muzeum získalo nové zázemí pro odbornou činnost, od roku 1996 rozvinulo vzdělávací a kulturní aktivity v nově založeném specializovaném centru, vstoupili jsme do kulturního povědomí. Utvořil se zde pracovní tým vynikajících odborníků s velkou perspektivou a osobní motivací. Věřím, že muzeum teď stojí na pevných základech.

Vy rovněž dobře spolupracujete s různými organizacemi, ale teď mám na mysli zejména Tereziánskou iniciativu, což je jí ku prospěchu.

Vztah muzea k židovským institucím je samozřejmě velice blízký a k Tereziánské iniciativě zvláště. Významným posláním muzea je připomínat hrůzy šoa, pečovat o památku jeho obětí, varovat před totalitními praktikami, vzdělávat. Bez lektorů z Tereziánské iniciativy a stálých kontaktů s jejími členy bychom těchto cílů nikdy úplně nedosáhli. Jsem přesvědčen, že to, co Židy za války postihlo, je třeba hodně nahlas a neustále připomínat, a proto se také k antisemitismu vyjadřuji pro nejrůznější média, na toto téma přednáším. Mám štěstí, že mi pražská obec světila celý jeden program – půlhodinové rozhlasové vysílání Šalom alej-

chem na stanici Regina každou druhou neděli. Děláním ho nepřerušeno od listopadu 1994 a pořád je co sdělovat. Na tom, co si o naši komunitě myslí veřejnost, nesmírně záleží.

Jste opravdu jedním z mála, snad dokonce jediným, kdo pravidelně sleduje veřejná vyjádření všeho druhu, a reaguje na nejrůznější podněty, buď přímo antisemitské nebo, což je taky dost hojné, různě zakuklené. Přesto se zdá, že radikalizace některých skupin, nemyslím pouze vůči Židům, ale obecně protidemokratických, se stupňuje.

Máte pravdu. Jestliže jsem měl na počátku devadesátých let až euforický pocit, že nás čeká skvělá doba, v poslední době mám čím dál větší obavy. Ataků fanatických fundamentalistů, rasistů, neonacistů – nemluvě o exterminačních hrozbách Izraeli – je čím dál víc. Demokratický svět bude ještě vystaven velké zkoušce. Přes všechno zlé však nepochybuji, že v ní obstojí. A aby se tak stalo, je důležité mluvit s mladými lidmi a hledat poučení v historii.

Do jisté míry je ten poněkud pochmurný obraz způsoben i tím, že dneska všechno víme. Lidé se vždycky prali a chovali násilně, ale nedostalo se to k vědomí prakticky každého člověka.

To je sice pravda, ale zbytnělý mediální obraz násilí by neměl zastírat podstatu: Ničivá potence násilníků je dnes daleko větší než kdykoliv předtím. Teď nemám na mysli přímo jaderné zbraně, ale zkázu, kterou může rozpoutat doslova pár lidí. Stačí si vzpomenout na 11. září 2001. Celou tu hrůzu spáchalo 19 nenávisných fanaticků. Nebezpečí, které přináší terorismus, je pro demokracii životní hrozba. Mimo jiné i proto, že obrana demokracie může vést k omezení některých demokratických svobod. To je obrovské dilema pro demokratický systém, jež svět takto vyhoceně řeší poprvé ve své historii.

Velice vám děkuji.

Současné dějiny ve školním dějepise

Není nám lhostejné, jak se mladá generace seznamuje s minulostí, kterou my jsme prožili. Ve výuce dějepisu na školách ji žáci poznávají v úseku *současné dějiny*. Aby byli učitelé na toto obtížné téma co nejlépe připraveni, pořádají různé instituce doplňkové semináře a školení. Například Památník Terezín a Židovské muzeum pořádají semináře o holocaustu, regionální muzea výstavy o bývalých židovských spoluobčanech daného regionu a pomáhají školám v krásné a užitečné akci *Zmizelí sousedé*. Další pomocí učitelům je i „Letní škola historie“ s několikaletou tradicí, kde se účastníci z celé republiky dozvídají o novinkách v tomto oboru od předních odborníků z univerzit a vědeckých ústavů. O holocaustu tu přednášel např. již zesnulý Erik Polák nebo Mgr. Ludmila Chládková z Památníku Terezín a řada dalších významných odborníků. Do programu už byla zařazena i celodenní exkurze do Památníku Terezín.

Letos židovskou problematiku v rámci Letní školy historie zmínil např. prof. Robert Kvaček ve své přednášce *Československo a Evropa v době smrti T.G. Masaryka*, Dr. Eva Hahnová z Německa v referátu *60 let německého vzpomínání na vyhnání*, Dr. Ivan Kamenec ve své práci o Jozefu Tisovi. Dr. Václav Bělohradský ve svém pojednání o hegemonii vyzvedl statečnost Bulharů, kteří i v podmínkách okupace hlasovali v parlamentu proti deportacím Židů a své Židy nacistům nevydali. Naproti tomu Slovenský štát za prezidentování Jozefa Tisa vydal už v roce 1941 kodex rovnající se norimberským zákonům a deportoval Židy do koncentračních táborů vlastními silami. Všude jinde to prováděli Němci sami, včetně protektorátu Čechy a Morava.

Zájem o přednášky byl velký, účast asi 200 učitelů. Nyní jsou všichni zvědaví, jak uplatní své čerstvé poznatky ve změněném způsobu vyučování od 1. září 2007, kdy začnou platit rámcové osnovy společenských věd. Diskutuje se také o návrhu na společnou evropskou učebnici dějepisu, v níž by se národní a státní dějiny měly začlenit do jednotných dějin celé Evropské unie. Vyčkáme, co přinese zkušenost.

Eva Štichová

Návštěva z daleka

V červnu navštívila Česko paní Sachiko Hayashi, Japonka, která se již léta zajímá o osudy dětí v terezínském ghettu. Zejména se zabývala časopisem Vedem, o kterém vydala před několika lety knihu. Ve snaze

pomoci Terezínské iniciativě, založila před časem v Tokiu „pobočku“ Terezínské iniciativy a snaží se pro nás získávat finanční prostředky. Tentokrát nám přivezla dar 60.000 jenů (10.400,- Kč). Od doby, kdy pracovala

na knize, se zná s Jiřím Kotoučem a chtěla se s ním setkat. Za jejího pobytu v Praze se setkání uskutečnilo. Jirka nás pozval a společně jsme strávili příjemné odpoledne. Sachiko mimo jiné vyprávěla, že by chtěla

v Tokiu uspořádat výstavu o časopisu Vedem. O jejím zapůjčení už jednala s Památkem Terezín a slíbila, že nám dá vědět, jak se jí podaří plán uskutečnit.

D. L.

O terezínském loutkovém divadle ve Švédsku

Před dvěma lety vyšla ve Švédsku útlá knížka nazvaná *Dockteater bakom taggråd* (Loutkové divadlo za ostatním drátem). Autorkou je Blanka Kaplan, která tam žije od roku 1968. Ve své práci se jako učitelka mateřské školy zabývala i možnostmi využívání loutkového divadla. Při

vyhledávání literatury se jí dostal do ruky tenoučkový sešitek s titulem *Loutky za ostatním drátem* od Eduarda Vavrušky. Četba na ni hluboce zapůsobila a začala se touto problematikou zabývat. Výsledkem je zmíněná publikace. Po úvodních kapitolách o historii Terezína a českého loutkového divadla píše o různých formách loutkového divadla v ghettu, zamýšlí se nad významem loutkového divadla při vzdělávání a výchově, popisuje různé druhy loutek i některé hry uváděné v Terezíně. Zmiňuje se o divadle pro děti vůbec, o dětských

kresbách a básních. Při shromažďování materiálu se setkala s Evou Herrmannovou a Maud Beerovou. Účastnila se jako host i našeho sněmu. O tom říká: „...Na jaře 2003 jsem měla to štěstí, že jsem byla v Praze, právě když měla Terezínská iniciativa svůj sněm.... Dojem ze setkání byl silný – maně mi před vnitřním zrakem vystaly obrazy hrůz, kterými tito lidé museli projít před 60 lety. Sešlo se na 250 živoucích svědků nacistických vyhlazovacích plánů, většinou byli bělovlasí, ale plní radostí ze života...“

D. L.

Je to již 10 let, kdy získala Terezínská iniciativa svůj první grant od Claims Conference. Byl určen na nákup auta k převozu špatně pohyblivých a nemocných osob. Po dohodě s ŽOP byl tehdy zakoupen vůz Ford Tranzit a potřebným způsobem upraven. Členové TI mohli auto používat pro odvoz k lékaři, nutnému vyřízení záležitostí na úřadech apod. Provoz auta včetně řidiče zajišťuje po celou dobu ŽOP.

Od 1. 7. 2007 jsou v platnosti nová pravidla pro využívání autodopravy. (Sazby za ujeté km jsou mnohdy vyšší než za taxi.) Chápeme, že není možné neustále trvat na bezplatném využívání auta pro naše členy, a proto ceník autodopravy ŽOP respektujeme.

Potřební členové TI (imobilní, částečně mobilní, těžce nemocní) mají možnost využívat dotované ceny. Ty mohou být poskytnuty 4x za kalendářní měsíc ke zdravotním účelům a 2x k převozu na kulturní a společenské aktivity. U dalších jízd budou účtovány sazby za ujeté kilometry.

Dopravu si můžete objednat na oddělení dopravy ŽOP – tel. č. 226 235 100–2 (v případě nepřítomnosti zanechte vzkaz na záznamníku – nezapomeňte uvést své jméno a telefonní číslo). O ceně, kterou budete hradit, se informujte předem a odvoz objednávejte na své jméno, nikoli na účet Terezínské iniciativy. TI tyto jízdy hradit nemůže a nebude.

Potřebujete-li doprovod, informujte se v sociálním oddělení ŽOP – tel. č. 224 800 819, 224 800 810.

Věra Baumová

Kniha Alfreda Kantora Kantora česky

Ve čtvrtek 14. června bylo v Terezíně slavnostně uvedeno na trh *pseudočeské* vydání knihy Alfreda Kantora – Svědectví, Terezín – Osvětim – Schwarzheide. Jde o kresby zachycující život v uvedených lágrech dospělým kreslířem, tak jak to dělala Helga Hošková jako dítě.

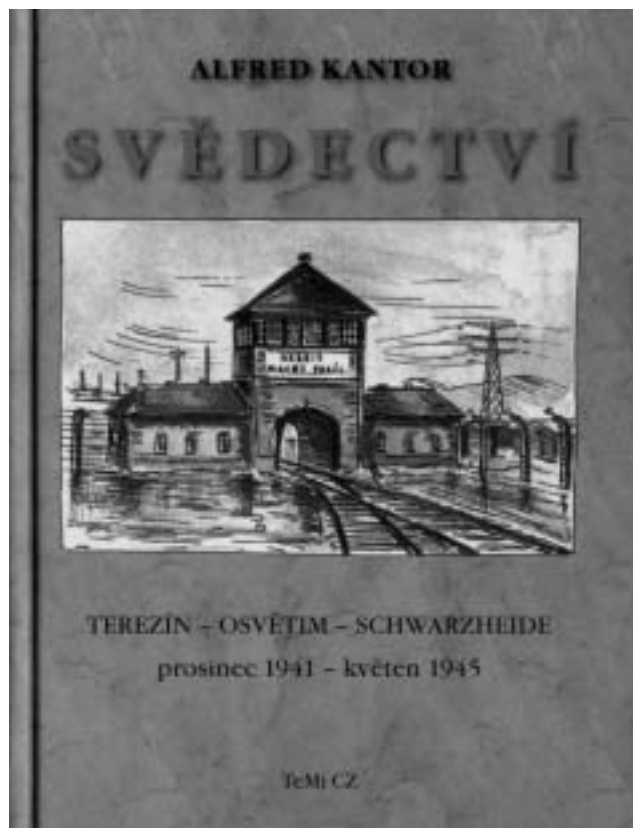
Pseudočeského proto, že autor žil po válce v USA, takže nejdříve bylo vydání v němčině a v angličtině a tyto texty zůstaly na stránkách knihy, českou předmluvou, českými texty pod kresbami a vysvětlivkami v češtině to doplnil autorův bývalý spolupovězeň prof. PhDr. Pavel Oliva, DrSc.

Nad uvedením knihy převzal záštitu – a taky tam byl a hezky promluvil – MUDr. Přemysl Sobotka, předseda Senátu Parlamentu ČR. Dále Dr. Pavel Oliva vzpo-

mínal na celou svou lágrovou odysseu, kterou prošel spolu s autorem knihy, promluvil i zástupci nakladatelství a ředitel Památníku Terezín PhDr. Jan Munk, CSc. Smyčcové kvarteto zahrálo na úvod melodii Sboru Židů z Verdiho Nabucca a na závěr první větu z díla Viktora Ullmanna.

Následným přípitkem byla publikace – mimochodem polygraficky velmi pěkná – uvedena do světa čtenářů.

Michaela Vidláková

Pamětní deska ženám v koncentračním táboře Mauthausen

Mauthausenský výbor spolu s Vídeňskou univerzitou užitého umění vypsaly loni soutěž na pamětní desku ženám, vězněným v Mauthausenu, a jmenovaly mne do poroty. Vítězný návrh byl realizován a letos v květnu umístěn na jednu z mauthausenských zdí. Pozvali mne k slavnostnímu aktu, abych pamětní desku odhalila. Při té příležitosti jsem pronesla tento krátký projev:

Jsem jednou z posledních pamětnic nejen tábora Mauthausen, ale i dalších koncentračních táborů, v nichž jsem byla tři roky vězněna. Do Mauthausenu jsem se dostala jedním z posledních ženských transportů, 29. dubna 1945. Jako většina žen jsme byly určeny k likvidaci. Přijely jsme

z Freibergu v Sasku, kde jsme pracovaly v letecké továrně. Když se přiblížila fronta, byly jsme evakuovány. Cesta byla strašná. Bez jídla, bez pití, v otevřených nákladních vagoncích v zimě a dešti. Byly jsme šestnáct dní na cestě, což nám nakonec zachránilo život, protože několik dní před naším příjezdem byl provoz plynové komory zastaven, a tak nás nechali žít. 5. května jsme byly osvobozeny americkou armádou. Bylo mi tehdy patnáct let, ale byly tu i mnohem mladší. A právě těmto nejmladším, nejmenším, v Mauthausenu narozeným dětem, a především jejich matkám, chci věnovat svou vzpomínku.

V našem transportu z Terezína v říjnu 1944 bylo několik těhotných žen. Když jsme v Osvětimi procházely selekcí, nebylo jejich těhotenství ještě nápadné a mohly je zatajit. Pak už jen počítaly týdny a měsíce, a doufaly, že konec války nastane dřív než porod.

Nastal čas a tyto ženy přiváděly své děti na svět. První dítě, holčička, se

narodila den před naší evakuací z Freibergu. Příští noc musela matka nastoupit k transportu smrti. Zázrak! Obě, matka i holčička, přežily. Hanička dnes žije v USA. Druhé dítě se narodilo ve vagonu během nočního leteckého náletu, při světle baterky. Další dítě přišlo na svět na nákladáku cestou z mauthausenského nádraží do tábora. Narodil se chlapeček, který žil jen pár týdnů a krátce po osvobození zemřel. Další holčička, nejmladší vězeňkyně, se narodila 2. května 1945. Jmenuje se Eva, dnes je jí dvaasedesát a žije v Praze. Poslední dítě, Zdenička, se narodila už po osvobození, v autě cestou do svobodné vlasti. Většinou vzpomínáme na hrdiny a mrtvé. Já chci dnes svou vzpomínku věnovat těmto hrdinkám. To ony zvítězily. Přežily a daly nový život. Nechť se tato pamětní deska stane věčnou připomínkou všech statečných, hrdinných matek.

Helga Hošková

Nový památník v bývalém koncentračním táboře Flossenbürg

V samé blízkosti Terezína, pod svahy Krušných hor, od Saska až k Bavorsku, bylo mnoho koncentračních táborů, tzv. *aussenlagerů* základního tábora Flossenbürg v Bavorsku. Pracovalo v nich tisíce vězňů za nepředstavitelných podmínek. Pobočných táborů byla snad stovka, pětadvacet procent z nich byla určena pro ženy. V mnohých otročily i ženy a dívky, které tam přišly přes Osvětim z Terezína. Jednotlivé závody si vyžádaly v základním táboře Flossenbürg určitý počet vězňů na práci a SS v těchto táborech udržovala koncentračnický vězeňský režim a ostrahu vězňů. Takové tábory byly například v Oederanu, Königsteinu, Freibergu i jinde podél bývalých severozápadních československých hranic, aniž by se o tom v Terezíně příliš vědělo.

22. července 2007 byla ve Flossenbürgu otevřena stálá expozice o historii tohoto tábora, včetně táborů pobočných, která zobrazuje i jejich likvidaci před skončením 2. světové války. Při ní vyháněli esesáci vězně na pěší pochod a snažili se dostat s nimi co nejrychleji do základního tábora, aby unikli před postupujícími spojeneckými vojsky. Tyto „transporty smrti“ ještě znásobily zničující dílo vražedného systému. Zcela vyčerpaní vězni, mezi nimiž bylo mnoho žen, nevydrželi útrapy pochodu a umírali na prahu tolik vytuženého míru.

V nově otevřeném, skvěle koncipovaném muzeu Památníku Flossenbürg můžeme sledovat celkový vývoj tábora a jeho poboček i poměry v dalších koncentracích a nacisty ovládaných zemích.

Od roku 1940 přicházelo do tábora tisíce vězňů z Německa a Rakouska a později další tisíce z obsazených zemí – Poláci, Rusové, Bělorusové, Ukrajinci, Slovinci, Francouzi, Italové, Belgičané a Řekové. Ale prvními zahraničními vězni zde byli už od roku 1940 Češi. Do roku 1945 to bylo na 100.000 osob, z toho 16.000 žen. Více než 22.700 židovských vězňů pocházelo většinou z Polska a Maďarska. Čechů bylo do roku 1945 kolem 4.000, z toho 400 žen. Z tohoto počtu bylo asi 700 židovských vězňů. Pětina z celkového počtu českých vězňů v táboře zemřela.

Výstava ukazuje i hospodářský význam prací vězňů, i když byla produktivita jejich práce nízká, přinášelo pracovní

nasazení vězňů organizaci SS i místnímu obyvatelstvu slušný zisk.

Slavnostního otevření nově uspořádané expozice Památníku Flossenbürg se zúčastnilo mnoho oficiálních hostů. Bavorskou vládu zastupoval její předseda Dr. Edmund Stoiber, Spolkovou vládu ministr zahraničí Dr. Frank-Walter Steinmeier, z Ukrajiny přijel prezident Viktor Juščenko. Naši republiku reprezentovala ministryně Džamila Stehlíková. Pozvání byli též bývalí čeští vězni a mezi nimi i členky naší Terezínské iniciativy, které byly vězněny v pobočném táboře Flossenbürgu ve Freibergu.

Památník Flossenbürg se určitě stane významným svědkem, jehož dokumenty budou vypovídat pravdu o zločinech nacismu ještě dlouho potom, co očití svědkové už nebudou moci opakovat své stále „Nikdy více!“

(Číselné údaje byly převzaty z brožury vydané Památníkem „Koncentrační tábor Flossenbürg 1938–45“.)

Ela Holešová

HUDBA V TŘETÍ ŘÍŠI

Hudba v třetí říši se jmenovala výstava, která na přelomu roku 2006–2007 vzbudila velkou pozornost v Paříži. Od konce února do května 2007 byla v Barceloně, kde zcela zaplnila rozsáhlé prostory slavného Gaudiho domu Casa Milá. Na velkých panelech a na promítacích plátnech, ve filmových snímcích i četných obrazech dokumentovala tato výstava, jak nacistické Německo zneužívalo německou hudbu k propagandistickým účelům a jak z politických a rasových důvodů pronásledovala *nežádoucí* umělce.

Četní návštěvníci výstavy mohli zhlédnout filmové snímky pompézních wagnerovských slavností v Bayreuthu, navštěvované „vůdce“ a četnými politickými i vojenskými celebritami. Viděli ovšem také dokumenty kampaní nejen proti židovským, ale i dalším (například černošským jazzovým) hudebníkům, včetně jejich internování do koncentračních táborů s cílem jejich fyzické likvidace. Výstava rovněž shromáždila mnohé dokumenty o hudebnících, kteří sloužili „třetí říši“ (například Richard Strauss), stejně jako řadu dokladů o šikanování a pronásledování židovských významných pěvců, dirigentů, instrumentalistů či skladatelů. Velký prostor byl dán nejen Terezínu a jeho hudeb-

níkům (V. Ullmannovi, G. Kleinovi, H. Krásovi a jeho Brundibáru), ale i hudebním aktivitám v jiných koncentračních táborech.

V rámci této mimořádné výstavy se také konaly hojně navštěvované besedy s bývalými vězni koncentračních táborů. Bylo mi velkou ctí, že jsem na jednu z těchto besed byla pozvána a to spolu s proslulou cellistkou Anitou Lasker – Wallfischovou (mj. zakladatelkou známého English Chamber Orchestra), která přežila Osvětim (kde byla členkou tamního „dívčího orchestru“) i Bergen – Belsen, a je také autorkou vynikající knížky anglicky psaných pamětí „Inherit the truth“.

Eva Herrmannová

Ceny za literární a výtvarné práce

Dne 11. června 2007 byli do terezínského Muzea ghetta opět pozváni žáci, kteří se účastnili literární a výtvarné soutěže Památníku Terezín, aby vyslechli vyhodnocení a převzali ceny.

Letošní motto pro literární práce znělo „Nebezpečí zapomínání“ a pro výtvarná díla „Jaké bude 21. století“. Soutěžilo se ve více kategoriích a v každé bylo vyhlášeno osm vítězů. Přítomné přivítal ředitel Památníku Terezín Dr. Jan Munk, poté promluvila patronka této akce paní Hana Greenfieldová a za Terezínskou iniciativu Dr. Anna Hyndráková. Pak už se ujal slova nový vedoucí vzdělávacího oddělení Mgr. Jan Špringl, který připomněl osobnost Erika Poláka, jehož jménem jsou také nazvány ceny udělované úspěšným soutěžícím a jejichž garantem je právě Terezínská iniciativa. Vítězná výtvarná díla si mohli všichni prohlédnout na výstavce a byla také promítnuta na velkém plátně. Přípomínkou památky dětských vězňů v Terezíně byl animovaný film Miloše Březiny „Uvězněné sny“, který účastníky zaujal.

K soutěži se letos opět přihlásilo více škol, hojně byla zastoupena i Morava. Doufáme, že bude i nadále poutat zájem učitelů a žáků českých škol.

E. Š.

Ve čtvrtek 31. května letošního roku udělila Nadace Charty 77 cenu za občanskou statečnost, kterou uděluje od roku 1987. Ondřej Cakl, letošní laureát, začal v devadesátých letech minulého století sledovat, odhalovat a zveřejňovat informace o projevech neonacismu a rasismu v České republice.

Na slavnostním shromáždění promluvil Jaroslav Veis, člen poroty:

Vážení přítomní, dámy a pánové!

Sešli jsme se tu dnes, abychom Cenou Františka Kriegla vyjádřili dík Ondřeji Caklovi za dlouholetou práci na monitorování neonacistického hnutí a militantních nacionalistických extremistů.

V jednu chvíli to však vypadalo, že laureát mezi námi bude chybět. Když jsem totiž po rozhodnutí poroty zavolal tu novinu Ondřeji Caklovi, na chvíli jsem z jeho odpovědi zkoprněl. Řekl mi, že cenu nemůže přijmout.

Což o to, stává se, že laureát cenu odmítne, dokonce i Nobelovu. Jenže tam i tady je první, co člověka napadne – proč? Zeptal jsem se tedy.

Odpověď Ondřeje Cakla byla krátká: je to proto, že projekt Monitoring občanského sdružení Tolerance a občanská společnost je dílem řady dalších lidí a nikoli pouze jeho. On že je pouze ze všech, kdo se na projektu podíleli a podílejí, ten nejznámější. Proto by cenu měli dostat všichni, ne pouze on.

Ale na to všechno jsme mysleli, když jsme se rozhodovali, přesvědčoval jsem ho. Neviděli jsme Ondřeje Cakla jako osamělého hrdinu, který s kamerou v ruce vniká na neonacistické srazy a koncerty a zaznamenává projevy rasismu, za zdmi skryté hajlování, nahrává antisemitské texty písní a schytává rány pěstmi, někdy i teleskopickým obuškem. Viděli jsme mladého muže, který dokázal rozeznat, jak nebezpečný je svět vyhrazovaný jen pro bílé a ohlušený řevem „nic než národ“ a který se nebojí na toto nebezpečí upozorňovat. Nejen to, dokáže přesvědčit i další, aby mu pomáhali a aby v tom všem vytrvali dnes už čtrnáct let. Jemu i jim – nebo chcete-li jim a jemu – tedy patří už jedenadvacátá Cena Františka Kriegla. Za odvážnou práci, která je společná a která je spojuje.

Ale na to všechno jsme mysleli, když jsme se rozhodovali, přesvědčoval jsem ho. Neviděli jsme Ondřeje Cakla jako osamělého hrdinu, který s kamerou v ruce vniká na neonacistické srazy a koncerty a zaznamenává projevy rasismu, za zdmi skryté hajlování, nahrává antisemitské texty písní a schytává rány pěstmi, někdy i teleskopickým obuškem. Viděli jsme mladého muže, který dokázal rozeznat, jak nebezpečný je svět vyhrazovaný jen pro bílé a ohlušený řevem „nic než národ“ a který se nebojí na toto nebezpečí upozorňovat. Nejen to, dokáže přesvědčit i další, aby mu pomáhali a aby v tom všem vytrvali dnes už čtrnáct let. Jemu i jim – nebo chcete-li jim a jemu – tedy patří už jedenadvacátá Cena Františka Kriegla. Za odvážnou práci, která je společná a která je spojuje.

Ta práce však spojuje nejen ty, kdo se na ní přímo podílejí. Spojuje i generace. Když jsem se Ondřeje Cakla, který je v řadě laureátů Ceny Františka Kriegla druhý nejmladší, nedávno zeptal, kdo jim při prosazování projektu v dobách, kdy začínali, nejvíc pomohl, řekl okamžitě: Oldřich Stránský, který tehdy předsedal Sdružení osvobozených politických vězňů a pozůstalých (a věčná škoda, že už tomu tak není). Člověk, který přežil Osvětim a z vlastní zkušenosti ví o nebezpečí a povaze nacismu víc než kdo jiný. Papírově životy těch dvou ovlivňují zcela rozdílné zkušenosti vzdálené několik desetiletí. Pojí je však něco velmi nadčasového: vědomí nutnosti obrany lidských práv a důstojnosti lidského života.

Přitom, jak sám Ondřej Cakl přiznává, ještě jako student stavební průmyslovky slyšel na samém počátku devadesátých let na populistické názory Miroslava Sládka. Sládkova demagogie a davová manipulace, násilí republikánských demonstrantů i přímé výzvy k pronásledování každého, kdo má jiný názor nebo je jiné rasy, ho však dovedly k rozhodnutí, že proti neonacismu a násilnému extremismu je třeba se postavit.

V roce 1993 byl mezi prvními, kdo zakládali Hnutí občanské společnosti a tolerance Host. Účastnil se kampaně proti válce v bývalé Jugoslávii a v Čechách, nechyběl při akcích na obranu lidských práv. Zároveň, když dostal k dispozici první kameru, začal systematicky natáčet setkání a akce

neonacistů a monitorovat jejich porušování zákonů a podněcování k násilí a nesnášenlivosti. Díky dokumentům, které spolu se svými spolupracovníky nasbíral, mohlo být zahájeno stíhání desítek aktivních neonacistů. Nebylo to vždycky jen nebezpečné. Přesvědčovat ke spolupráci policisty a vyšetřovatele, tradičně nedůvěřivé ke všemu nestátnímu a nevládnímu bylo i úmorné a vysilující. Často bylo nutné je i donutit k zásahu důkazy, které buď on nebo někdo z jeho spolupracovníků přinesl, zatímco muži v uniformách nic neviděli ani neslyšeli. Dokázal to však a dokonce si získal jejich respekt. Totéž platí i o médiích, pro které je dnes vysoce kvalifikovaným expertem na neonacismus a militantní extremismus.

Od roku 2000 stojí Ondřej Cakl v čele nevládní organizace Tolerance a občanská společnost, zaměřené na obranu lidských práv. V jejím rámci se spolupracovníky dál rozvíjí projekt monitoring, který si získává stále větší ohlas.

Cena Františka Kriegla je především cenou za statečnost. Málokterá činnost vyžaduje tolik osobní odvahy jako právě monitoring vysoce organizovaných a disciplinovaných neonacistických organizací a skupin. Každý z těch, kdo do nich pronikají, je v okamžiku prozrazení vystaven nebezpečí fyzického násilí, možná ohrožení života. Proto se dnes v osobě Ondřeje Cakla a jeho spolupracovníků dostává Cena Františka Kriegla do správných rukou. Myslím, že mohu za nás všechny, kdo jsme se tu sešli – a nejen za nás – říct děkujeme a blahopřejeme.

Zpráva z Norska

V květnu letošního roku uspořádal Stanvangerský symfonický orchestr koncert s názvem Terezínská hudba, věnovaný obětem II. světové války. Nebylo to poprvé, kdy zazněla hudba terezínských skladatelů, a to především zásluhou neúnavné Hanny de Vries Stavland, hudební historičky, teoretičky a houslistky, která se dlouhá léta věnuje také hudební publicistice. Je členkou terezínské komunity v Norsku, kde po skončení studií v rodném Holandsku zůstala.

Narodila se ze smíšeného manželství, židovský otec značně ovlivnil její budoucí zaměření.

Stavanger je jedním z velkých norských měst a tak zájem o hudbu má širokou odezvu. Letos to byl již čtvrtý koncert, kde zazněla i skladba Jiřího Kummermanna, mladičkému začínajícího skladatele, narozeného v roce 1927, který zahynul v koncentračním táboře na konci války.

První uvedení této skladby v Norsku bylo na dubnovém koncertě v roce 1994, následoval rok 1996, poté i rok 1998, kdy se tato hudba znovu ozvala.

Notový záznam Jiřího Kummermanna, který vznikl v Terezíně a který mi Jiří věnoval, jsem po osvobození přivezla z Terezína do Prahy. Po mnoha peripetiích se dostal k příbuzným Jiřího Kummermanna a též až k Hanně de Vries Stavland do Norska.

Na jednom z koncertů ve Stavangeru v roce 1994 doprovázela jeho skladbu klavíristka Tereza Stejskalová, která byla tehdy v Norsku na stáži. Je neteří Jiřího Kummermanna, její matka Barbora Stejskalová je jeho sestřenicí.

Bohužel musím dodat, že několik mých pokusů o uvedení skladby Jiřího Kummermanna, včetně aktivní pomoci obětavé propagátorky hudby terezínských skladatelů Gaby Flatow, neuspělo. A tak doposud nezazněly tóny nadějně komponisty v jeho rodných Čechách.

Jiří Kummermann se řadí po bok mnoha umělců, kteří byli deportováni do Terezína a dalších koncentračních táborů, a jejichž předčasného odchodu můžeme dodnes litovat, právě tak jako všech autorů dětských básní, kterým občas nasloucháme, a kreseb, které můžeme spatřit na četných výstavách.

Alena Munková-Synková

Jeden ze 150 tisíc Terezínů

Moje / naše předpeklí

Pokusím se napsat o svém Terezíně i o našem společném Terezíně, neboť manželka (dále Věra) to už, žel, sama udělat nemůže.

Znali jsme se už před Terezínem, od svých 17 a jejích 16 let. Věra přijela do Terezína s prvním transportem židovských rodin z protektorátu. Já už v ghettu byl, přijel jsem transportem AK II.

Prožili jsme v terezínském ghettu léta, která bývají v životě běžných mladých lidí (milenců) nejkrásnější: roky mezi 20. a 24., respektive 19. a 23. rokem života. Roky, v nichž by byla Věra dokončila střední školu, já bych byl pravděpodobně studoval vysněnou medicínu, kdy bychom asi byli uskutečnili plánovaný sňatek a i založili rodinu už tenkrát.

Do Terezína jsem přijel jako poloviční sirotek. 20. října 1940 si tatínek vzal život. Byla to hrozná rána pro maminku a pro mne, ale pochopil jsem, že pro něho to byla jediná možnost úniku. V Terezíně jsem samozřejmě nevěděl, že po atentátu na Reinharda Heydricha poslali trestný židovský transport přímo do plynových komor v Polsku a že Pražská židovská náboženská obec (dále obec) do něho zařadila i mou maminku navzdory svému slavnostnímu slibu. (O něm více později.)

Přirozenou potřebu mladého člověka po citu, lásce a rozumném slovu příslušníků starší (rodičovské) generace pro mne tenkrát naplňovali Věřini rodiče. Její tatínek však v Terezíně zemřel a Věřina maminka se přihlásila s dcerou dobrovolně do transportu v prosinci roku 1943. Věra se za mne v Terezíně narychlo provdala, aby nás transport nerozdělil. Mne, jako i ostatní, zařadila do transportu Rada starších, což bylo porušení druhého ze dvou slavnostních slibů obce. (O nich později.) Tato nesmírná obětí dívčí části mladých dvojic nebyla ojedinělá, „předtransportních“ rychlých sňatků bylo víc; skutečnost, že nám Rada starších účelově zatajila, že naším cílem je největší vyhlazovací tábor Osvětim-Birkenau, nic nemění na velikosti obětí mladých dívek. Některé jistě mohly přežít, buď jen déle či úplně, ale úvahy, co by bylo, kdyby, jsou pošetilé a nikam nevedou.

V Terezíně jsem pracoval v ústředním skladu potravin, zčásti manuálně, zčásti v administrativě. V Kavalíru 2 jsem i bydlel, v malé místnosti, kam se, našťáště, směstnali jen 3 či 4 mladí muži. Krátce po příchodu do ghetta přijelo na tento kasá-

renský dvůr nákladní auto naložené pytlí s chlebovou moukou. A s ním esesácký důstojník s jezdeckým bičíkem v ruce. Nutil nás nosit pytle s moukou do skladu v prvním patře poklusem a švihal nás při tom bičíkem, když nám to s těžkým pytlelem přes rameno moc nešlo. Myslím, že jsme s tak těžkým břemenem běželi do schodů všichni poprvé. Metoda biče je sice krajně nepříjemná, ale zároveň i krajně účinná. Naučili jsme se shodit pytel krátkým trhnutím ramene přesně na určené místo a naskládat pytle po dvou křížem na sebe, někdy i stokilové pytle se sušeným hrachem. Práce ve skladu potravin jako každá práce s potravinami v poměrech, kdy jich je nedostatek (v kuchyni, v zemědělství apod.), je svým způsobem *jackpot*. Chléb z ústřední pekárny zdaleka nestačil přeplněnému ghettu, a proto se jeho větší část dovážela nákladními auty z menších a malých pekárny v okolí. Stávalo se, že jsme vykládali chleba, jehož množství dodavatel vyfakturoval třeba jako 11 000 bochníků, ale přivezl jich 11 010. Těch 10 navíc jsme si rozdělili mezi sebou. Byla to vítaná pomoc nejen pro mne, nýbrž i pro Věru a její rodiče. A bylo to navíc přilepšení, které neznamenovalo na druhé straně ničí okradení a nemuselo proto vyvolávat špatné svědomí. Jelikož nás bylo ve „vykládací četě“ málo a chleba bylo nutno dopravit na poměrně velkou vzdálenost, naučili jsme se v „řetěze“ si házet bochníky po dvou i na delší vzdálenost tak obratně, že letěly spolu, jako by byly přilepené, a zřídkakdy upadly na zem.

Další vzpomínka je zvláštní a hrůzná a vztahuje se také k počátečnímu období pobytu v Terezíně. Jedním z 16 vězňů, kteří se pokusili poslat ilegální dopis svým rodinám, byl i dvaatřicetiletý lékař z Prahy, Dr. Jaroslav Stránský. Nositelů tohoto běžného českého i židovského příjmení bylo tenkrát v Terezíně víc, 4 nebo 5, přesně se už nepamatuji. Všechny Stránské shromáždili esesáci do hradebního příkopu před šibenice a vyzvali je: „Přiznejte se, kdo dopis poslal, nebo vás pověsíme všechny!“ „Viník“ se přiznal a ostatní Stránské se vrátili do ghetta. Popravčím byl hrbáč Fischer, pozdější *lággrápo* v Birkenau. Měl rád děti a nenáviděl dospělé, jako by se chtěl všem pomstít za svou tělesnou vadu. Byl krutý, násilnický a sadistický a pro uvedenou funkci se esesákům náramně hodil. (Přesto sám zahynul v plynu s ostatními vězni březnového transportu v noci z 8. na 9. březen 1944.) V mé občas chabé paměti zůstalo, že se

k vykonání popravě dobrovolně přihlásil. Ale sešel jsem se i s tvrzením, že se prý přihlásil dobrovolně proto, aby se celá odporná a otřesná záležitost odbyla co nejrychleji, a že tím vlastně zachránil spoluvězně-řečníka, určeného esesáky, který se zhroutil. Nevím, a asi se ani v tomto případě pravdy nedopátrám. O své byt jen předběžně a krátké účasti tohoto zvrhlého divadla jsem nikdy své ženě neřekl. Neodověděla se ani, že z titulu vedoucího statistického oddělení byl popravě z donuce-

Pavel Stránský na maturitní fotografii z roku 1940 ...

ni přítomen i její tatínek. Je s podivem – jako tolik jiných věcí – že mě tato nelidská scéna neděsí v nočních můrách, na rozdíl od jiných, méně drastických.

Je ještě cosi, co mám za zlé obci, oně v době takzvaného socialismu. Za její existence se totiž psala jména téměř 80 tisíc židovských obětí holocaustu z Čech a Moravy na zdi Pinkasovy synagogy. Jméno mého tatínka se mezi ně nedostalo, protože si vzal život, a to se podle židovského náboženského práva nesmí. Jenže *halacha* je stará stovky, ba tisíce let, a život se vyvíjí. Tatínek nespáchal sebevraždu z rozvrstnosti, nýbrž po těžkých a drásavých vnitřních procesech, jak o tom svědčí jeho dopis na rozloučenou. Byl stejnou obětí šoa jako šest milionů ostatních.

Když zemřel, byla situace protektorátního židovstva už tak svízelná, že nebylo pomýšlení ani peněz na důstojný náhrobek. Malá železná značka na jeho hrobě zrezivěla a po válce se mi nepodařilo najít, který z řady stejně označených hrobů s nečitelnými nápisy je ten jeho. Maminka

... a v červenci 2007

hrob nemá a tatínkův jsem neobjevil. Říká se, že by mělo po obětech šoa zůstat někde aspoň jméno, třeba na zdi Pinkasovy synagogy. Ale jméno mého tatínka nebude ani nikdy vysloveno při čtení těchto obětí o Jom ha – šoa či během jiné podobné tryzny.

Věra pracovala v různých časových úsecích v různých pracovních komandech. Už nevím přesně kdy, ale naskytla se náhle možnost pro dívky přihlásit se na zdanlivě (a ukázalo se, že skutečně) lákavou práci mimo ghetto: na vysazování jehličin v křivoklátských lesích. Věra se přihlásila a asi na dva měsíce odjela. Vrátila se svěží, opálená, jako z dovolené od moře. Vysazování mladých stromků byla nelehká práce, ale v lese na čerstvém vzduchu. Hlíkali je čeští četníci, kteří načas „oslepli a ohluchli“. Čeští „árijští“ spolupracovníci nosili vězeňským namazané chleby, mléko atd.

V období holocaustu jsme zažili – jako všichni ostatní – kruté ponižování, utrpení, hlad, týrání atd. Ale Birkenau, a v mém případě poté Schwarzheide a pochod smrti,

a ve Věřině případě zařazení její maminky na špatnou stranu při selekci, řada lágrů v severním Německu a poslední z nich, Bergen – Belsen, a konečně onemocnění skvrnitým tyfem odsunuly terezínské utrpení jaksí do pozadí, a v porovnání s hrůzami Březinky a dalších lágrů je zkrsluje a nepatřičně minimalizuje. Společně se skupinou dětí (pokud zůstaly v Terezíně) a starších teenagerů jsme patřili k věkové skupině s nejvyšším potenciálem přežití.

Občas se mne američtí židé ptají při návštěvě Terezína, jak jsem pohlížel na členy Rady starších, co jsem si o nich myslel atd. Neměl jsem k nim žádný vztah a rozhodně jsem je neměl rád. Když se na oplátku zeptám já jich, jak mají rádi svého prezidenta a své politické představitele, odpovídají stejně. Pokud si dobře vzpomínám, jen v jediném případě tázaný současněmu prezidentu nespílal. Své politické představitele přece většinou nemilujeme (s výjimkou školou naoktrojované lásky k „tatíčku“ Masarykovi a později u někoho skutečně k Václavu Havlovi), nanejvýš uznáváme (málokdy) jejich státnickou moudrost či prozíravost.

Už v Terezíně jsme věděli, že esesáci pouze určují počet lidí do transportu a datum jeho odjezdu, ale výslovně že transport sestavuje Rada starších. S výjimkou několika málo případů, kdy esesáci určí jmenovitě, kdo musí být do transportu zařazen. A že také občas nařídí, jaká kategorie vězňů musí odjet příštím transportem: třeba mladí a práce schopní, nebo naopak staří a nemocní.

Před odjezdem *Aufbaukomanda II* do Terezína jsme strávili dva či tři dny a noci v bývalém Veletržním paláci na slavnících položených na betonovou podlahu, počínaje 1. prosincem 1941. Dostavil se k nám kdosi z obce a pronesl asi toto (jak si to pamatuji): Jste jacísi pionýři (tenkrát se tento pojem chápal jinak než jako později nucené pionýrství), vás 1 000 a těch 342, kteří už odjeli do Terezína před týdnem. Jedete do tohoto města jako první, jako první opouštíte své domovy a své blízké. Máte za úkol přeměnit Terezín na budoucí ghetto nejen pro protektorátní, nýbrž pro veškeré evropské židy, kde budou moci žít s vlastní samosprávou. Obec vám proto dává tyto dva slavnostní sliby: Zůstanete ►

v Terezíně do konce války a nebude odtamtud poslání nikam jinam. Vaši rodinní příslušníci přijedou do Terezína za vámi, nebudou poslání přímo nikam jinam; v případě ženatých mužů vaše manželky a děti, v případě svobodných mužů vaši rodiče.

V prosinci 1943 mě (a nejen mě) zařadili do transportu do Osvětimi-Březinky. *První slib porušen.* Maminku neposlali za mnou do Terezína, nýbrž rovnou do plynových komor v Polsku. *Druhý slib porušen,* radou starších, respektive obcí.

Po konci války jsme se s Věrou opět shledali jako jen málokterá z dočasně rozdělených manželských dvojic. A založili jsme rodinu, vychovali děti a radovali se i z vnoučat. V onom roce 1945 jsme byli velice radikálně naladěni a nekompromisní ve vztahu k obci a Radě starších pro jejich věrolomnost. Shodli jsme se na tom, že je nutno skoncovat s tím, co nás po téměř celé období dějin lidstva staví na pranýř zloby a nenávisti. A že naše děti a děti jejich dětí nesmí zažít to, co my. Nestali jsme se členy obce, až opět znovu po roce 1989. (Dnes si ovšem v tom pokřiveném světě vzrůstajícího neonacismu uvědomuji, že je v něm spousta potenciálních *Hitlerů*, schopných spustit genocidu pro jakoukoli odlišnost od jimi stanoveného vzoru. Třeba kvůli předkusu, přirostlému lalůčce ušního boltce nebo pro pihu na levém či pravém rameni.)

Jak už jsem napsal, nevěděli jsme v Terezíně o Radě starších téměř nic s výjimkou jejich příkazů, zákazů a nařízení. Stejně tak bychom nevěděli dnes nic o našich politických představitelích bez tisku, rozhlasu a televize. Teprve postupně a později jsme se dovídali od lidí informovanějších a vědoucích, že první dva židovští starší, Jakub Edelstein a Dr. Pavel Epstein, byli vzdělaní, zodpovědní, přímí a ušlechtilí lidé s poctivou snahou udělat pro své souvěrce v rámci svých omezených možností to nejlepší. Na rozdíl od posledního židovského staršího, rabína Dr. Benjamina Murmelsteina, který byl sice vzdělaný, ale jinak jejich pravým opakem, aspoň podle toho, co jsem se o něm dozvěděl. Mimochodem jsem byl nedávno ve svém názoru kýmisi poopraven v tom smyslu, že i v jeho jednání a konání lze nalézt cosi pozitivního.

Nejsem moudrý, jen moudřejší než před šedesáti a více lety. Snažím se lidi a jejich jednání a činy neposuzovat, tím méně v řadě případů odsuzovat, spíš chápat. A s kritikou či soudem začínat v duchu u sebe. Myslím (doufám), že se mi to aspoň zčásti daří, ale možná, že si jen fandím.

Kladu si sám sobě otázky, které mne tenkrát nenapadaly. A na které se mi nemůže od nikoho dostat odpovědi a ani ji nečekám:

Nařídili esesáci představitelům obce, aby po atentátu na Heydricha poslali přímo do Polska do plynových komor

rodinné příslušníky členů obou *Aufbaukommand*, nebo jen nařídili: 5 000? Prikázali jim toto porušení daného slibu, aby je zdiskreditovali v očích běžných vězňů ghetta a ukázali jim jejich *pravou tvář*? (Vždyť od samého počátku bylo součástí nacistické strategie získat pro spolupráci na vyhubení židovstva samotné židy za cenu dočasně nezaručené ochrany vlastní osoby a rodiny a za vidinu a vějičku přežití! Pro spolupráci, bez níž holocaust ani nebyl možný!) Nebo si jen představitelé obce usnadnili výběr? Kdo by se zastal vdovy středního věku? Kdo by si vzpomněl na slavnostní slib daný jejímu synovi? Neměla v představenstvu obce ani příbuzného ani známého. Jak jednoduché! Nebo se mýlím a bylo to docela jinak? Nikdy to nezjistím. Rozkázali esesáci, aby prosincovým transportem v roce 1943 odjeli příslušníci obou *Aufbaukommand*? Aby byl porušen i druhý slavnostní slib obce? Nebo existovaly i jiné pohybné, které vedly Radu starších, aby porušila i tento druhý slib obce? A pakliže ano, které?

A tak věda, že se pravdy nedopátrám, táži se sama sebe: Dělalí židovští starší a členové Rady starších a představitelé obce pro své souvěrce všechno, co bylo v jejich silách? Měli a zejména *mohli* dělat víc? Jak bych se zachoval na jejich místě? Měl bych vůli, sílu, a zejména odvahu udělat víc?

Pavel Stránský

Předsednictvo TI srdečně zve

NA SNĚM TEREZÍNSKÉ INICIATIVY,

který se koná ve čtvrtek **10. dubna 2008**

v hotelu DUO v Praze
(*Teplická 492, Praha 9*)

Zahájení v 10.00 hodin

Prezence od 9.15 hodin

Tradiční místo našeho setkání je změněno, protože majitel hotelu nám poskytne sál zdarma.

O Hagiboru a frontě na banány

Celý život jsme byli zvyklí stát frontu. V lágru na polívku nebo na latrínu, později na maso, na banány nebo na pomeranče. Kdo chtěl svým potomkům zajistit bydlení, zapisoval je již v kojeneckém věku do pořadníku na družstevní byt, o nové auto jsme žádali v okamžiku, kdy jsme se po 4–5 letech dočkali přidělení auta předchozího. Taky do domova důchodců jsme psali své žádosti v co největším časovém předstihu. Pořadník je pořadník.

Teď se pomalu blíží dostavba Hagiboru, k němuž mnozí z nás upínají své naděje. Hagibor představuje místo pro zajištěné stáří a období bezmoci. Přicházejí žádosti typu (*teď budu trochu přehánět, ale ne příliš*):

TYP A) Přihlašuji se do Hagiboru. Je mi 90, téměř nechodím, špatně vidím, nemohu si nakoupit ani uvařit, mám problémy s hygienou, často omdlévám. Bydlím sám v 6. patře bez výtahu, rodinu nemám. Zatím se ještě nikam stěhovat nechci, protože mám pěkný velký byt a papouška, který křičí, ale výhledově s tím počítám.

TYP B) Přihlašuji se do Hagiboru. Je mi 62, jsem zdatný sportovec, ještě pracuji, navíc pečuji o dům, zahradu a auto svého syna a také o svou chalupu na venkově. Bydlím s rodinou mého syna v rodinné vilce v Praze. Přistěhuji se do Hagiboru ihned po dostavbě, výhradně do jednolůžkového pokoje.

Takže přátelé, ani druhá, ale ani první přihláška nemají smysl. V prvním případě proto, že dotyčný sám jasně prohlašuje, že zatím ještě nechce, ale *až jednou...* A v druhém případě, že prostě to jedno-

značně zatím nepotřebuje a chce mít jen zajištěné místo, *až jednou...*

Takže takhle ne. S přihláškami nestojíme ve frontě jako na latrínu. Žadatel o umístění v Hagiboru má jednoznačně říci, potřebuji to teď a chci se taky teď nastěhovat. A platit bude pořadník – ne pořadí podle toho, před kolika lety se kdo přihlásil, ale podle sociálních a zdravotních kritérií, podle míry potřeby, podle míry závislosti potřeby péče jiného, na základě podrobného šetření.

Já vím, že je to těžké rozhodování: opustit svůj byt, své prostory, své knihy, obrazy, vázy, kytky, psací stůl, tisíckrát ohmatané rohy nábytku, vysezený dolíček v křesle. A tak každý to raději odsouvá na to „*až jednou...*“

Jenže Hagibor není nafukovací. A tak: nežádejte předčasně, ale taky příliš neváhejte! Zejména v době, když už případně skutečná potřeba nastala.

M. Vidláková

Vážení členové TI, čtenáři tohoto časopisu!

Naší povinností je sledovat hmotnou situaci našeho sdružení. Vidíme tento trend: Náklady, i náklady na tvorbu a rozesílání „Zpravodaje“, stále rostou. Na druhé straně součet darů, které TI dostává a jsou jejím jediným příjmem, rok od roku klesá.

Časopis je vedle každoročních sněmů to, co nás drží pohromadě. Je podle našeho názoru bezvadný, jeho technická kvalita je na výši, šetřit na časopisu nebo na poštovním za jeho zaslání nedoporučujeme. V současnosti nás vytištěná a rozeslána jednoho čísla časopisu přijde cca na 50 000 Kč. Časopis rozesíláme nejen v tuzemsku, ale i do zahraničí.

Dary někdy dostáváme od lidí z vnějšku, kteří se většinou pod dojmem toho, co se dozvědí při besedách s našimi aktivními členy, rozhodnou finančně přispět k činnosti TI.

Velká většina darů ovšem pochází od našich členů samých, kteří tak vyjadřují své ocenění činnosti TI, zejména pak toho, že prostřednictvím „Zpravodaje“ se dozvědí něco, co je zajímavé.

Vyzýváme vás všechny, členy TI, čtenáře a příznivce našeho časopisu, abyste darovali TI více než dosud. Není to žádná vaše povinnost, je to forma uznání. K zaslání svého daru můžete použít složenku, kterou vytrvale do časopisu přikládáme, ale také můžete poslat peníze přímo – číslo účtu u Komerční banky je 59433011/0100, vhodit při sněmu nějaký obnos do připravené kasičky, nebo přijít do Jáchymovy ulice a peníze přinést. Buďte si jisti, že nepřijdou nazmar.

Petr Liebl, finanční komise Tereziánské iniciativy

Klub ztracených talentů

písníčky z kabaretů v Tereziánském ghettu

Komponovaný pořad z písní, které zněly za zdmí uměle vytvořeného prostředí židovského ghettu v Terezíně, kde proti své vůli prožívali mladí a talentovaní autoři nejkrásnější údobí života. Beznaděj jejich osudu byla překonávána nádhernými melodiemi a tanečními písněmi, které do jejich každodenního života vnašely touhu po lásce, radosti a naději a také přirozenou touhu žít.

Důkazem jsou například písně herce, hudebníka a zpěváka Karla Švenka, které budou pro diváky a posluchače zcela určitě překvapivým objevem. V pořadu zazní také písně, převzaté z repertoáru německého kabaretu, jejichž autorem byl převážně Leo Strauss a další němečtí umělci, kteří společně s českými spoluvězni vytvářeli za nelehkých okolností dílo jedinečné kulturní hodnoty.

Skladby těchto autorů doplňují parafráze známých písní v té době populárního autorského tria – Ježek, Voskovec, Werich – s texty, které líčí každodenní život v ghettu s humornou nadsázkou a často i sebeironií. Je pozoruhodné, kolik mladých talentů

pozitivně přispělo k překonání života v ghettu dílem, jehož přesah absurdně přispívá k optimismu a dobré náladě dnešních dní.

Pořad **Klub ztracených talentů** je poctou všem tereziánským umělcům, kteří důsledkem dějinných událostí „ztratili“ nejen svůj talent, ale také právo žít.

V pořadu, který vznikl ve spolupráci **Lyry Pragensis** se **Židovskou obcí v Praze**, zpívají a tančí **Kateřina Dušková**, **Hana Frejčková** a **Igor Šebo** za klavírního doprovodu **Jiřího Toufara**. Choreografii vytvořila **Dana Morávková**, výpravu a kostýmy **Petra Cibulková**, texty německých písní přebásnil **Lubomír Feldek**, dramaturgie pořadu **Ludmila Vrkočová**, režie **Olga Strusková**.

Termíny podzimních představení:

- 22. 10. – Divadlo Karla Hackera, Klapkova 26, Praha 8 – Kobylisy v 10.00 hod. a v 19.30 hod.
- 23. 10. – představení pro ŽO v Děčíně, místní synagoga v 18.00 hod.
- 5. 11. – představení v Lyře Pragensis – divadlo Inspirace, Malostranské nám. 13, Praha 1, v 19.00 hod.

Olga Strusková

Za Hanou Reinerovou

Čas neúprosně plyne a tak se čím dál častěji musíme smiřovat s tím, že nám stále více našich přátel a vrstevníků odchází do nenávratna.

Tak jsme také museli přijmout zprávu, že 1. června t.r. skona-la ve svých 86 letech milá a vzácná žena, členka naší Tereziánské iniciativy, Hana Reinerová.

Mnozí z nás ji znali jako noblesní a obětavou dámu, působící v kulturní oblasti či jako betreuerku v dětském domově v Terezi-ně, kde věnovala všechny své síly svým malým svěřencům a zároveň byla oporou Karlu Reinerovi při jeho hudební tvorbě. Z Tereziána byla deportovaná dále, až se ocitla v Mauthausenu, koncentráku, poznamenaném smrtí milovaného bratra. Naštěstí vše přežila, stejně jako její manžel, a bylo jim dopřáno prožít spolu ještě krásný a plný život.

Přes svou oddanou službu manželově činnosti a rozvětvené rodině stačila se ještě věnovat své vlastní překladatelské práci, besedám s mládeží, spolupráci s Památkem Terezián. Zasloužila se také o úpravu a údržbu židovského hřbitova v Benešově. Když pochovala manžela, věnovala se s neutuchajícím úsilím uspořádání a předvádění jeho děl. Je její zásluhou, že se skladby Karla Reinera hrají nejen u nás, ale i jinde v Evropě.

Pro každého měla čas, vždy byla ochotná pomoci, a proto ji tolik lidí vyhledávalo. Ti, kteří s ní prožili chvíle zlé i pěkné, na ni určitě nezapomenou.

Eva Štichová

Ráda bych připojila i mou vzpomínku. Hanka se narodila v Benešově a stále se k němu vracela. Zvláště v posledních letech života. Na zdejším hřbitově má pochované prarodiče.

Když jsme se v roce 1992 blíže seznámily, náhoda tomu chtě-la, že jsme obě uvažovaly o vytvoření stálé expozice v bývalé modlitebně u židovského hřbitova se jmény benešovských židovských občanů, kteří zahynuli v koncentračních táborech.

Záměr se zdařilo uskutečnit. Velkou zásluhu má na tom Hana Reinerová. Po celou dobu budování neúnavně sháněla veškeré

Hana Reinerová v říjnu 2003 (foto Michal Stránský)

doklady, jména a různé archiválie. Byla mi stále oporou při jed-nání nejen s Městským úřadem v Benešově, ale i se ŽO v Praze. Obdivovala jsem její temperament. Velmi si cením, že jsem ji blíže poznala a mohla s ní pracovat. Stále vzpomínám. Památník již 12 let plní svůj účel. Zanechala v něm velký kus práce a za to jí patří obdiv a dík. Nejen můj, ale i ostatních přítelkyň v Benešově.

Hana Blánová

Vzpomínka na Josefa Pacovského, který by se letos v listopadu dožil sta let

Josef Pacovský se narodil 2. listopadu 1907 a do Tereziána přijel transportem Ak jako odborník – dezinfektor a stal se zde vedoucím dezinfekčního oddělení. Dezinfektoři vybudovali ve starém tereziánském pivovaru odvšivovací stanici, která se postupně zdokonalovala. Odvšivovali lidi, zavšivené svršky a likvidovali hmyz v tereziánských objektech.

Josef Pacovský byl m.j. přítomen i dezinfekci Bialystockých dětí, s nimiž obyvatelé ghetta nesměli přijít do styku. Ve své krátké vzpomínce líčí setkání s nimi: „Přivezli je na dvůr, ačkoliv jinak se do stanice nastupovalo od šancí. Všechno muselo být uzavřeno. Když děti uviděly nápisy „Achtung – Giftgefahr!“ zmocnil se jich neklid, úzkost a strach. Nevěděli jsme, proč se bojí, o plynových komorách jsme neměli ponětí. Nemohli jsme je dostat do koupelen a mluvit jsme s nimi nesměli. Němci na nás dohlíželi a řvali, proč to tak dlouho trvá. Po dlouhém vyjednávání jsem vzal nejstaršího chlapce a děvče, abych jim ukázal, jak to v koupelně vypadá, a zapřísáhl se, že je přivedu zpátky. Bylo těžké se s nimi domluvit, mluvily směsí polštiny, ruštiny a jidiš. Děti byly ve věku od šesti do patnácti let, ale na otázku, kolik jim je, říkaly víc, než jim skutečně bylo. Po návratu vybraného chlapce a dívky nastalo uklidnění a děti do odvšivovací stanice šly.“

Po krátkém pobytu v Tereziáně byly děti deportovány do Osvětimi. Jejich osud i osud jejich průvodců všichni známe.

Paní Markéta Pacovská, která nás na výročí svého manžela upozornila, ještě dodala, že oba byli nakonec zařazeni do posledního z podzimních transportů 28. října 1944. Na poslední chvíli je však tehdejší tereziánský starší Benjamin Murrelstein vyreklamoval, s odůvodněním, že bez Josefa Pacovského by Terezián mohl být ohrožen.

L. A.

Za Milenou Procházkovou

V sobotu 21. srpna jsme dostali smutnou zprávu: zemřela Milena Procházková. I když byla několik měsíců nemocná a poslední dobou se jí nevedlo dobře, stále jsme doufali, že se mezi nás vrátí.

Svou činnost v Terežínské iniciativě Milena začala v roce 1994, nejprve jako členka revizní komise. Od roku 1997 pak byla po celou dobu členkou předsednictva a tajemnicí TI. Byla členkou Poradního výboru přeživších holocaust, členkou redakční rady našeho časopisu, starala se o skupinu Wulkow, byla v častém styku s vedením Památníku Terežín a jeho vzdělávacím oddělením, vedla v patrnosti granty NFOH a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, atd. atd., především však měla zvláštní dar: šířila kolem sebe pohodu a dobrou náladu. I když ji určitě nebylo vždy dobře a veselo, nikdy nedala ostatním znát.

Nevzpomínám si, že by někdy někoho odbyla, že by byla na někoho nevrlá; vždycky měla pro každého alespoň pár milých a povzbudivých slov.

Bylo nám s ní všem zkrátka dobře a bude nám moc a moc scházet.

Dagmar Liebllová

Milena Procházková v říjnu 2001 (foto Michal Stránský)

Vzpomínka na Milenu

S Milenou Procházkovou, tehdy Kosínerovou, jsme se poprvé sešly v září roku 1946 jako šestnáctileté studentky v kvintě dívčího gymnázia Hany Benešové na

Letné a hned jsme si vzájemně „padly do oka“. Bydlely jsme blízko sebe a přáteli se stali i naši rodiče.

S Milenou jsme byly v několika příštích letech stále spolu. Navštěvovaly jsme se vzájemně a sedávaly často na zahradě

u jejich domu, kde jsme spolu i tancovaly při přehrávání starých gramofonových desek na gramofonu na kliku. Chodily jsme spolu do tanečních, obě jsme si tam namluvily kluky, za které jsme se později provdaly. Jezdili jsme o prázdninách na chatu Kosínerových – srub v lese nedaleko Jevan. Podnikali jsme i delší pěší tury. Samy s Milenou jsme dva týdny putovaly po Jizerských a Lužických horách, podruhé společně s našimi mládenci jsme zdolávali slovenské hory.

Krátce po sobě jsme se i obě vdávaly, samozřejmě jsme se našich oddavek vzájemně zúčastnily. Když přišly děti, pobývali jsme s nimi společně o prázdninách zase na chatě.

Postupně, ale jak plynul život, přibývalo i práce. Nejdříve studium, pak zaměstnání či starost o rodinu. Milena po maturitě absolvovala zdravotní nástavbu, já studovala na Filozofické fakultě. Naše setkání nemohla být v té době již tak častá, staly jsme se součástí různých kolektivů, měly více povinností a na naše osobní styky bylo tedy méně času. Po přestěhování jsme k sobě už také neměly tak blízko. Ale naše kontakty, byť ne tak časté jako v době bezstarostného mládí, se nikdy nepřerušily.

Vzpomínám na Milenu, jaká to byla hodná, veselá a chytrá holka a samozřejmě později i žena. Věděla jsem, že není zdravá, srdíčko ji zlobilo od mládí. Přesto zpráva o jejím úmrtí pro mne byla jako hrom s bleskem. Najednou tu nebyla, bylo to těžko pochopitelné. Už si nikdy nic neřekneme, nikdy se nepotkáme.

Na nic z toho všeho, co jsme spolu prožily, a hlavně na tebe, Mileno, nikdy nezapomenu.

Anita Franková

Foto – rodinný archiv

INFORMACE – VZKAZY – VÝZVY – PROSBY

Jaroslav Kraus

Redakční rada blahopřeje Jaroslavu Krausovi k jeho 85. narozeninám, které oslavil 10. srpna. Předsednictvo TI si velmi cení jeho zásluh o hladký chod našeho sdružení.

Do příštích let mu přejeme hodně zdraví a dostatek fyzické a duševní svěžesti.

✧ ✧ ✧

Kdo jste znal rodinu Pollakových – Vilmu, Hanu (vdanou Ecksteinovou) a Evu (vdanou v Terezíně za Františka Krásu) z Prahy? Vilma pocházela původně z Kolína a zemřela v Terezíně v lednu 1942. Hana byla s manželem Bedřichem Ecksteinem na jaře 1942 deportována na východ. Eva s manželem Františkem Krásou byli deportováni v září 1943 do Osvětimi.

Kdo jste znal rodinu Krásových, původně z Nahorub u Benešova, od roku 1929 z Prahy (z Dejvic a Holešovic) – Alois a Anna, roz. Hermannová, a jejich děti – Otto, Karel, Adolf, Bohumil, Josef, František a Marie, provdaná Flussová?

Prosím, ozvěte se Richardu Pinardovi na e-mail: nebo na telefon: 221 123 097. Děkuji.

Rick Pinard

✧ ✧ ✧

Židovské muzeum v Praze prosí o jakoukoli informaci o židovském novináři **Louisi Aletrino**, narozeném 10. 4. 1892 v Amsterdamu. Pan Aletrino přijel do Prahy v roce 1922 a působil zde jako zahraniční novinář pro několik holandských i amerických novin (The New York Times a další). V roce 1923 založil v Praze holandsko-československou nadaci a organizoval kulturní výměny. V roce 1933 se stal zástupcem předsedy *Association de la Press Etrangère* v Praze a členem této organizace zůstal až do roku 1936. Asi od roku 1932 žil střídavě v Praze a Bukurešti, kde rovněž působil jako dopisovatel pro holandský tisk. Tam byl v roce 1941 zatčen a jako politický vězeň vězněn v internačním táboře Targa Jui. Odtamtud jej později deportovali do Mauthausenu, kde byl 19. srpna 1942 „zastřelen na útěku“.

Případnou informaci nebo odkaz na možnost ji získat sdělte prosím Židovskému muzeu Praha, Dr. Kateřině Svobodové, telefon 221 711 527, na niž se v této záležitosti obrátil holandský občan Lucas Bruij.

✧ ✧ ✧

Jako vyložený zub ve tváři tábořského panoramatu symbolizuje mezeru po těch, kteří kdysi modlitbami naplňovali její prostor. (Citováno z malého plakátu, zvoucího na pořad „Táborská synagoga 1885–1977“, který se v dubnu letošního roku konal v Táboře.)

Občanské sdružení Hadasa Tábor uspořádalo v červnu 2007 spolu s městem Tábor vzpomínku na zdejší synagogu s kulturním programem u příležitosti 30. výročí jejího zboření.

„Naše poslední červnová akce byla trochu jiná,“ píše redakci v dopise Hana Jenčíková z občanského sdružení Hadasa Tábor (www.hadasa.wz.cz). „V Táboře uplynulo letos 30 let od demolice zajímavé a výstavné synagogy. Uspořádali jsme malý happening, vystoupení mladých klezmer muzikantů mělo veliký úspěch. Zpívali s nadšením a pro nás zdarma. Návštěvníkům jsme nabízeli k ochutnání židovské pečivo – hamantaše, cukr lejkech, chalu, štrúdl a macesy. Při této příležitosti jsme uspořádali malou výstavku o naší činnosti a na počítači jsme promítali fotografie synagogy (s brýlemi) trojzřemně. V regionálním tisku vyšlo 7 článků z historie tábořské židovské komunity.“

Na závěr své zprávy chci poděkovat vaší redakci za články, které zveřejňujete – a váš časopis pochválit. Články jsou pro mě ve své většině zdrojem informací a občas z nich některé, včetně fotografií, používám.“

O dění v Táboře nás informovala **Hana Jenčíková**

✧ ✧ ✧

Židovské muzeum v Austrálii pátrá po bližších informacích o dvou osobách, vězněných za války v terezínském ghettu.

Jde o Paula Schwarze, nar. 22. 7. 1894, který byl deportován z Prahy do Terezína spolu s manželkou Reginou 10. 12. 1941 transportem L. Z Terezína byl deportován 1. 10. 1944 do Osvětimi, kde zahynul.

Druhým je Leo Löwit, nar. 21. 5. 1887. Do Terezína přišel v prosinci 1941 transportem L. Z Terezína do Osvětimi odešel 6. 10. 1944, kde také zahynul.

Po dobu pobytu v Terezíně pracovali oba jmenovaní v oddělení Raumwirtschaft židovské samosprávy v Magdeburských kasárnách. Ze Schwarzova i Löwitova života v ghettu se zachovala řada obrázků, dokumentujících tamní život, jejichž originály jsou uloženy v archívu Židovského muzea v Austrálii.

Jakoukoliv informaci o uvedených lidech pošlete laskavě kurátorce sbírek – pí Susan Faine (sfaine@jewishmuseum.com.au).

The Jewish Museum of Australia, Cnr Toorak Rd, Arnold St, South Yarra, Victoria 3141, Australia

Rád bych si dopisoval se Zuzanou Ševčíkovou z transportu EC (původně DZ) z Pardubicka a s Janem Kleinem (přibližně ročník 1930), s nímž jsem byl v *jugendheimu Q 609* v roce 1944. Budu vděčný každému, kdo mi pomůže jmenované nalézt.

Martin Roubíček (adresa je v sekretariátu TI)

✧ ✧ ✧

Rád bych získal informaci o někdejším terezínském vězni Oskaru Justhovi (Justovi), mém bratranci. Zejména: kde se narodil, kde žil po válce, o dalších příbuzných. Předem děkuji za pomoc.

Edward Just (eejust@sbcglobal.net)

✧ ✧ ✧

V poslední době se bohužel stalo, že si kdosi soukromě objednal auto u ŽO na účet Terezínské iniciativy. Napříště je takové objednání nemožné bez předchozího schválení vedení TI.

✧ ✧ ✧

Z korespondence redakci:

Vážení přátelé,

chtěla jsem vás informovat o tom, jak se škola ve Štokách, malé obci mezi Havlíčkovým Brodem a Jihlavou, zapojila do projektu *Zmizelí sousedé*. Mladá čiperná děvčata si zvolila za téma výzkumu osudy rodiny Pachnerů, shromáždila po nich neuvěřitelné množství materiálů a vyhledala i žijící potomky této rodiny. Dívky zmapovaly perzekuci Židů nacisty krok za krokem a uspořádaly o tom dvě výstavy, jednu v Havlíčkově Brodě, druhou v Jihlavě. Děvčata vede učitelka Barbora Voldřichová a je její zásluhou, že žákyně projevily o toto téma tak živý zájem.

O výstavách a celém projektu psal i regionální tisk. Chtěla jsem, abyste o tom věděli i vy.

Se srdečnými pozdravy
Milena Perglerová

✧ ✧ ✧

Redakci TI

Chci vám všem poděkovat za zasílání časopisu Terezínská iniciativa, za šťastnou ruku při výběru témat a za zajímavé a poutavé články a jejich zveřejnění.

Jiří Fišer, Mohelnice

✧ ✧ ✧

Vážená redakce,

mám před sebou časopis Terezínská iniciativa č. 39, kde jsem si s velkou pozorností přečetl článek (str. 13) – Tom Luke. Autor se necítí být ani židem ani křesťanem (je pokřtěný), leč jen pokřtěným židem! Tedy – pěšky jako za vozem! Nebo též – ani ryba ani rak!

Velmi mne však zarazilo jeho závažné a nešťastné tvrzení o **občasně ničemnosti Izraele!** Za nepěkné a odsouzeníhodné činy jednotlivců nemůže přece celý stát! To by však měl p. T. L. vědět!

Rozhodně mu neupírám právo na jeho názor. Ale je to názor dosti podivný!

Arnošt Lederer

Terezínská iniciativa byla požádána, aby uveřejnila tuto výzvu:

Jste Vy nebo někdo ve Vaší rodině přeživším holocaustu? Hledáte zmizelého příbuzného nebo přítele z doby holocaustu?

Instituce „*United States Holocaust Memorial Museum*“ spustila velkou mezinárodní akci k rozšířenému hledání přeživších holocaust tak, aby zahrnula informace o přeživších, žijících po celém světě.

Registr přeživších Muzea holocaustu hledá přeživší proto, aby pomohl jim a jejich rodinám najít zmizelé příbuzné, a také aby pomohl při historickém a genealogickém výzkumu. **Registr** již obsahuje přes 195.000 záznamů vztahujících se k přeživším a jejich rodinám, a pomohl desítkám tisíc lidí při zjišťování osudů rodinných příslušníků, přátel a dalších, kdo přežili holocaust. V zájmu ochrany soukromí přeživších a jejich rodin nelze v **Registru** hledat přes internet a osobní údaje přeživších ani jejich příbuzných nebudou zveřejněny.

Podpořte prosím snahu **Registru přeživších holocaustu** při Americkém pamětním muzeu holocaustu o shromáždění informací o přeživších holocaust po celém světě. Na internetové adrese najdete o Registru další informace a také si odtamtud můžete stáhnout registrační formuláře v různých jazycích, mimo jiné i v češtině.

Stručná kronika lodžského ghetta

Tento článek, jeden z prvních o lodžském ghettě, napsal Hanuš Roubíček v roce 1961. Byl uveřejněn ve Věstníku ŽNO č. 10/XXIII. Text je mírně zkrácen a upraven.

Lodžské ghetto bylo založeno už v roce 1940 asi pro 150 000 lodžských Židů, což byla přibližně polovina původního počtu, protože značná část židovského obyvatelstva se vystěhovala na východ i na západ. Lodž, nacisty tehdy nazvaná Litzmannstadt, byla hlavním městem nově vytvořené župy „Warthegau“, která byla součástí Německé říše. Ghetto mělo oficiální název: Litzmannstadt – Ghetto.

Na rozdíl od terezínského ghetta, které zahrnovalo prakticky celou oblast města Terezína, lodžské ghetto zabíralo pouze část města, a to tu nejchudší čtvrť. Od města oddělovalo ghetto asi 500 m široký pás proluk. Celé ghetto bylo obeháno prkenou ohradou s ostatním drátem. Každých 200–300 m stála strážní budka, ve které hlídali příslušníci Schulz – policii, krátce zvané Schupo. Byli ozbrojeni puškou a používali ji bez výstrahy.

Rozlohou bylo lodžské ghetto mnohem větší než terezínské, celý prostor ghetta však nebyl zastavěn. Asi třetinu zabíral nezastavěný kopec, zvaný Maryšín.

Na vrcholu maryšínského svahu se rozkládá ohromný ústřední židovský hřbitov, kde jsou pochováni také ti, kteří zahynuli v ghettě. Mezi nimi je i velký počet českých Židů. Mrtví nebyli pohřbíváni v rakvích, ale jen v plátněných pytlích.

Nedaleko hřbitova bylo nádraží ghetta. Jen asi tři řady kolejí, nepatrná staniční budova a nakládací rampa. Několik skladů doplňovalo celkový obraz. Sem přijížděly transporty Židů a odtud také většina transportů odjížděla. Přes toto radhoštské nádraží, oficiálně nazvané Litzmannstadt – Rade-gast, šly i zásilky zeleniny a brambor. Ghetto jich spotřebovalo velké množství. Mimo chléb to byly často jediné potraviny. Nádraží se rozkládalo na pozemku, který už vlastně nenáležel ke ghettu. Židům byl přístup povolen jen výjimečně, když tam pracovali. Na nádraží stále hlídkovaly německé stráže.

Na druhé straně hřbitova, těsně u hranic ghetta, byl po krátkou dobu zřízen malý, přísně střežený tábor. Dnes víme, že to byl tábor, do kterého byly na čas zavlečeny děti z vypálených Lidic.

Podobný tábor byl určitou dobu i na druhém konci ghetta. Zde byli Romové. Avšak brzy se v tomto táboře rozšířila epidemie skvrnitého tyfu, kterému posléze podlehl i německý velitel. A romský tábor byl zlikvidován.

Maryšín – hřbitov

Foto: Věra Štinglová

V ghettě bylo i několik kilometrů kolejší pouliční dráhy, pozůstatek normální lodžské tramvaje. V letech 1941 a 1942 byla vybudována trať vedoucí na maryšínské nádraží, aby ulehčila svízelné dopravní situaci. Ghetto vlastnilo několik starých tramvajů, vysloužilců z různých německých měst, které sloužily téměř výhradně nákladní dopravě.

Mimo to ghettem projížděla dálková elektrická dráha, spojující Lodž s okolními městy. Ve středu města se rozdvjovala na dva směry. Ulice, již tato trať procházela, byla ovšem též oddělena oplocením a přísně střežena. Na dvou místech ghetta překlenuly tuto ulici dřevěné mosty. Jelikož většina obyvatel ghetta nosila obuv s dřevěnou podrážkou, ozýval se z lávky neustále pravidelný, monotónní klapot. Jinde byla v oplocení vrata, která byla hlídána jak příslušníky policie ghetta, tak i příslušníky Schupo. Na jejich pokyn bylo dovoleno rychle ulicí přecházet. Na noc se ovšem vrata zavírala.

Tam, kde se německá ulice rozdělovala, takže tvořila velké písmeno „Y“, byl vlastní střed ghetta, tzv. Balucký Rynek (Baluter Ring). Toto náměstí, jež bylo jakýmsi ostrovem v ghettu, bylo též oploceno a mělo dva vchody, jeden z ghetta, druhý z německé ulice. Oba byly přísně střeženy. Na náměstí byly postaveny dřevěné baráky, v nichž byly umístěny židov-

ské a německé úřadovny správy ghetta. Tudy denně projížděly desítky povozů, tažených koňmi a naložených potravinami a surovinami pro dílny v ghettě. Zpět odvážely hotové výrobky. Vozy přijížděly řízené polskými kočími, které na Baluckém rynku vystřídali vozkové židovští, aby se žádný Polák nedostal do ghetta.

Ghetto bylo samosprávným celkem se všemi potřebnými úřady, jako například evidenčním úřadem, poštou, pohřebním ústavem, bytovým úřadem a spoustou jiných. Ghetto mělo i vlastní banku, která vydávala peníze, platné ovšem jen v ghettu.

Všichni obyvatelé ghetta podléhali pracovní povinnosti. V ghettě byl velký počet malých továren a dílen, které vyráběly převážně pro Němce. Jen malá část výrobků v ghettě zůstávala. Vyráběly se zde oděvy, prádlo, dřevěná i plstěná obuv. Mimo to existovala v ghettě výroba koberců z hadrů po vysídlených obyvatelích ghetta, byl tam kovodělný průmysl, štěpení slídy, pletárny a spousta jiných výroben. Jedinou továrnou v pravém slova smyslu byl podnik na výrobu podřadného textilu, tzv. Kašub.

Obyvatelstvo ghetta tvořili z počátku téměř výlučně Lodžané mluvící jidiš a polsky. Na podzim roku 1941 přišlo do ghetta 19 transportů po 1 000 lidech. Po pěti transportech z Prahy a Vídně, čtyři z Berlína a další pak z Kolína n. R.,

Düsseldorfu, Hamburku a Lucemburska. Od této chvíle se ozývaly v ghettech i čeština a němčina. Pro tyto příchozí byl zaveden úřední název „Die Eingesiedelten“. Byl také zřízen zvláštní úřad, který se zabýval výlučně jejich záležitostmi, a jeho vedením byl pověřen lodžský advokát Neftali, člověk s výborným organizačním talentem. Snažil se opatřit práci a byty pro přesídlence a vůbec jim ulehčit svízelnou situaci. Tento úřad však trval jen přechodnou dobu, protože zbytek přesídlenců, který se v ghettech udržel, splynul natolik s ostatním obyvatelstvem, že existence tohoto úřadu se stala zbytečnou.

I když bytová otázka v ghettech byla velmi ožehavá, nebyla ani zdaleka tak katastrofální jako v Terezíně. Nejožehavější se stala počátkem roku 1942, kdy počet obyvatel dosáhl příjezdem zmíněných transportů maxima. Zprvu byli deportovaní ubytováni hromadně v bývalých školách, nemocnicích apod. To však počátkem roku 1942 skončilo, neboť došlo k vysídlení, o němž bude ještě zmínka. Počet obyvatel se takto snížil, čímž se uvolnila značná část bytů, které byly postupně přidělovány novým příchozím. Proti hromadnému ubytování v přeplněných ubikacích, kde se spalo převážně na zemi na slamnicích, se pro ně situace trochu zlepšila.

Rok 1942 začal pro ghetto tragicky. Nacisté ohlásili první vysídlení. Postihlo rodiny, kde žádný rodinný příslušník nebyl zaměstnán, anebo byl jen majitelem malého krámků nebo malé řemeslnické dílny. To byla asi čtvrtina obyvatel. Deportovaných z posledních podzimních transportů se vysídlení zatím netýkalo. Jaké tragedie se při tom vysídlení odehrávaly, není zapotřebí ličit, terezínským vězňům jsou dokonale známy.

Avšak ani „přesídlenci“ nezůstali těchto tragédií ušetřeni. V květnu téhož roku bylo vyhlášeno zvláštní vysídlení těchto přistěhovalců (Aussiedlung der Eingesiedelten). Do těchto transportů byli zařazeni všichni ti, v jejichž rodině nebyl žádný člen zaměstnán v některé provozovně nebo v některém úřadě. Z těchto nešťastníků se pravděpodobně nikdo nezachránil. Zvlášť těžce postihlo toto vysídlení Vídeňany a přistěhovalce z německých měst pro jejich poměrně vysoký věkový průměr. Málokdo z nich byl proto zaměstnán. Z tisícového transportu zbyla pak obvykle v ghettech jen nepatrná hrstka lidí.

Čeští Židé na toto vysídlení přece jen tolik nedoplatili. Byli mladší a daleko odolnější, a v té době byli většinou zaměstnáni.

Mezi 1. a 12. zářím 1942 však stihla ghetto pohroma, jež nečinila žádného rozdílu mezi přistěhovalci a starousedlíky. Byla

Lagewnická ulice

to tak zvaná „špera“ (Die Sperre). Při vysídlení tohoto názvu běží jistě všem, kteří se z lodžského ghetta vrátili, mráz po zádech. A právem, tato špera se nelišila ničím od pověstných selekcí, prováděných v koncentračních táborech. Vše začalo vyklizením sirotčince, starobince a nemocnice. Potom nacisté vyhlásili, že nikdo nesmí na ulici, že veškerá práce se zastavuje a zásobování ghetta na určitou dobu přerušuje. V následujících dnech chodili od domu k domu esesáci a s nimi němečtí civilové, kteří tvořili jakousi komisi. Židovští policisté měli za úkol zahnat všechny obyvatele na dvůr, kde byla provedena selekce. Zdravější zůstali v ghettech, starší lidé a děti byli naloženi na vozy a z ghetta odvezeni. Nikdo se s nimi už neshledal. Teprve po válce jsme se dozvěděli, že všichni skončili v Chelmu. Toto řádění nacistů trvalo několik dní. Stav obyvatel ghetta se zmenšil asi na polovinu, zůstali jen pracující a ghetto se přeměnilo v jakýsi pracovní tábor s vysokou produktivitou.

V roce 1943 byly z ghetta vysídlovány jen menší skupiny lidí. Přicházely početné malé transporty z okolních menších ghett, která byla v té době likvidována. Stav obyvatel se tím ovšem nezvětšil, neboť vysoká úmrtnost převyšovala tento přírůstek.

K dalšímu vysídlení došlo náhle v březnu 1944. Němci nařídili odchod 2 000 mladých, zdravých dělníků. Přáli si, aby to byli pracovníci z kuchyní, pekáren a distribučních středisek, kde byli lidé přece jen fyzicky nejzachovalejší. V noci jim byly doručeny výzvy, aby se zrána dostavili na seřadiště v tzv. ústředním vězení. Ale kupodivu Němci s odchodem těchto lidí nespáchali, a tak se stalo, že většina jich byla zase vyreklamována (každý, kdo pracoval na takovém místě, měl na nejvyšších místech svého „strýčka“) a místo nich pak nastoupili jiní, kteří takovou protekci neměli.

Osud je však nevyzpytatelný. Právě tito lidé byli posláni na práci do továren v Czenstochowe, Kielcích a jinde, kde se

s nimi přece jen lidštěji zacházelo (vždyť to byl podnikem koupený lidský materiál), a velká část z nich se po válce vrátila domů.

Dny ghetta byly v té době sečteny. Rudá armáda už stála nedaleko. V červenci 1944 přikročili Němci k likvidaci ghetta. Každým dnem odcházely transporty přes maryšinské nádraží do Osvětimi. Do transportů se nastupovalo pod hrozbou trestu smrti. V ghettech zůstal jen malý oddíl lidí, určený k likvidaci bytů. Přidali se k němu další, kteří neuposlechli rozkazu a do transportu nenastoupili. Skupina určená k likvidaci bytů je přijala mezi sebe, aniž učinila oznámení. Všichni tito lidé se většinou dočkali osvobození.

Nyní si všimneme jedné z nejdůležitějších stránek: stravování. Jídla bylo tak málo, že drtivá většina úmrtí byla způsobena podvýživou. Hlad a úmrtnost byly přibližně stejné jako v Terezíně, ale rozdíl ve stravování byl značný. Zatímco v Terezíně část obyvatelstva dostávala sice skromné, ale důležité balíčky z domova, neexistovalo v Lodži nic podobného. Pouze ze začátku docházely do ghetta peníze a balíčky,

Most přes Zděřskou ulici, která byla již mimo ghetto a přes něj jezdila tramvaj. Byla oplocená, každých 300 m stál voják. Přes most chodili vězni do práce. Nemohli se ani zastavit.

posílané příbuznými z Prahy. Za 1000 Kč dostal příjemce v ghettech 90 ghettomarek, které byly neuvěřitelnou inflací znehodnoceny tak, že mnohdy nestačily ani k zakoupení bochníku chleba na černém trhu.

Cena bochníku chleba postupně stoukala až na 1200 a posléze na 1500 marek, což byla hodnota velmi dobrého obleku.

Zatímco terezínští byli odkázáni výhradně na společné stravování, lodžští se stravovali společně z veřejných kuchyní jen v poledne, kdežto večer si vařil každý sám z přidělu. Vařilo se buď doma – přiděl uhlí byl víc než skromný – anebo ve společných plynových kuchyních, což bylo poměrně velmi levné. V takové kuchyni bylo několik plynových hořáků a po delším nebo kratším čekání přišel každý na řadu. ▶

Čtrnáctidenní přiděl se skládal z mouky, cukru, marmelády, tuku, oleje, zřídka i masa anebo uzenin, brambor, zeleniny a podobně. Tyto přiděly, které jsme však dostávali velice nepravidelně a byly absolutně nedostačující, byly prodávány za úřední, nízké ceny. Přesto mnohý z obyvatel ghetta neměl ani těch pár marek na nákup a musel něco z přidělu prodat, aby měl na zbytek.

Mimo přidělu měl každý pracující nárok na polední polévku ze společných vývařoven, někteří z nich i nárok na druhou polévku (Zusatzsuppe). Rozhodovala obtížnost a význam práce každého jednotlivce. Tím se vlastně vyjadřovala výše platu, zda přídatky byly poskytovány jedenkrát či vícekrát v týdnu. Zvláště obtížné práce byly odměňovány i denními přídatky, což ovšem vzbuzovalo nesmírnou závist u ostatních hladových.

Polévky se vařily podle toho, co v ghettě právě bylo: bramborové, zelňačky, boršč z červené řepy, z tuřínu. Hlavním obsahem každé polévky byly brambory, jejichž množství kolísalo podle zásobovací situace ghetta. Obsah brambor činil od 100 do 300 g.

Jedna z mála potravin s opravdovou výživnou hodnotou byl chléb. Pekl se v dvoukilových bochnících. Zpočátku byl jeden bochník určen na čtyři dny, ale postupně byl přiděl snižován až na 8 dní, to je 250 g na den. Bylo ho vždy málo a třebaže nebyl ani zdaleka tak dobrý jako dnešní chléb, bude nám sotva co v životě tak chutnat, jak nám chutnal lodžský chléb. Byl nám pochoutkou a byl též zkouškou naší vůle, protože s ním vystačit do příštího přidělu se nepodařilo každému. Byli mnozí, kteří ho snědli téměř na posezení, a pak hladověli a většinou umírali.

Jedinou potravinou, které bylo kromě soli v ghettě dostatek, byla kávová náhražka. Hrálá dosti velkou roli v jídelníčku většiny obyvatel ghetta. Tato odporně hořká směs se jedla smíchaná s cukrem nebo marmeládou, aby žaludek byl aspoň něčím zaplněn. A když byl hlad k nesnesení, pak se jídávala i hořká.

Kromě mrkve a zelí to byla většinou zelenina krmná jako je například tuřín, velká kedlubna nebo ředkev. Její výživná hodnota byla ovšem velmi malá.

Na rozdíl od terezínského ghetta bylo v Lodži dovoleno kouřit a většinou byl cigaret dostatek. Zásobování topivem bylo nedostatečné. Byly zavedeny přiděly uhlí, briket a dříví, které se většinou získávalo z dřevěných staveb určených ke zbourání. Jelikož každý obyvatel měl možnost vařit v plynových kuchyních, mohl si přes léto ušetřit jistou zásobu na nejhorší zimní měsíce.

Kulturní život v lodžském ghettě byl proti terezínskému minimální, ba možno říci téměř žádný. Existoval tu sice zpočátku i kulturní dům, a byl tu dokonce i symfonický orchestr, ale neměl dlouhého trvání. Brzy po příchodu českých židů do ghetta se zde konal koncert, jehož sólistou byl známý basista pražského divadla. Koncert měl být zahájen předehrou k „Prodané nevěstě“. Musela však být nahrazena předehrou jinou. Krátce existoval i kabaret, ale neměl zdaleka takový význam jako divadelní představení pořádaná v Terezíně.

Nosit uniformy nebylo v ghettě dovoleno, pouze stejnozkrojové čepice, které připomínaly tvarem čepice našich železničářů, barvou se ovšem od sebe lišily, jiné nosili požárníci, jiné zase příslušníci policie nebo vězeňské stráže. Na rukávě měli pásku s označením hodnosti.

Zatímco v terezínském ghettě byla zpočátku většina vedoucích míst obsazena českými Židy, v lodžském ghettě byla tato místa pochopitelně většinou obsazena místními rodáky, což ovšem poněkud ztěžovalo našim lidem situaci. Jen málokterý z českých Židů dosáhl vyššího postavení. Místní lidé se na nás dívali pro naši neortodoxnost často dosti nevráživě. Stejně se dívali i na německé Židy, nazývali je „jeke“. Nežrídka tato hanlivá přezdívka byla adresována i nám.

Poměrně nejrychleji se zapojili do života v ghettě naši lékaři. Až do příjezdů našich transportů byl v ghettě kritický nedostatek lékařů, způsobený numerem clausem na polských universitách. Proto se v předválečném Polsku jen málokterému Židovi podařilo vystudovat vysokou školu, většina z nich dosáhla svého titulu v zahraničí. Naši lékaři se ihned zapojili do práce, a jelikož dostávali zvýšené přiděly potravin, dařilo se jim přece jen o něco lépe než

ostatním. Jinak bylo možno české Židy nalézt téměř v každém podniku.

Postupně mizely rozdíly mezi starousedlíky a přistěhovalci. Z počátku bylo možno každého přistěhovalce poznat podle oblečení. Nejen podle kvality, ale také podle žluté hvězdy. Lodžští nosili hvězdy bez nápisu „Jude“, zato však museli mít každý dvě, jednu na prsou a druhou na zádech. Mizely ovšem i rozdíly v kvalitě oblečení a obutí. Mizely rozdíly i ve způsobu života, hlad všechny sjednotil a poznamenal.

Závěrem zbývá ještě říci několik slov o těch, kteří stáli v čele správy ghetta. Po celou dobu, od začátku až do konce mělo lodžské ghetto jen jednoho staršinu – M. Ch. Rumkowského. Jeho oficiální název zněl: „Der Älteste der Juden in Litzmannstadt.“ Byl to čilý stařec, mezi šedesáti a sedmdesáti léty. Jeho zjev byl přímo impozantní. Byl menší postavy, velmi pohyblivý, ostře řezané rysy v tváři, se spoustou sněhobílých vlasů. Jeho odpovědnost byla obrovská, jeho chování přímo diktátorské. Byla to velmi rozporuplná osobnost.

Kolem sebe měl velmi mnoho schopných lidí, z nichž bych na první místo stavěl jeho zástupce Jakubowicze. Byl to člověk daleko mladší, asi tak kolem 45 let, velmi bystrý a agilní. Rumkowski skončil tak jako drtivá většina lodžských obyvatel, v plynových komorách Osvětlemi – Březince.

Tím se uzavírá stručná kronika lodžského ghetta, jež bylo pro pět tisíc pražských židů místem vyhnanství a pro mnohé z nich se stalo i místem posledního odpočinku.

HANUŠ ROUBÍČEK

(24. 12. 1924–24. 7. 1995),

syn pražského advokáta, byl s rodiči deportován do lodžského ghetta druhým transportem 22. 10. 1941.

Pracoval jako fotograf ve statistickém úřadě a později jako elektrikář.

Na jaře r. 1944 se dostal s transportem mladých prácechopných mužů do Czenstochowe, odtud do Buchenwaldu, Waldheimu, Freiburgu a transportem smrti do Terezína.

Reprofoto na str. 19: Věra Štinglová